

Finansdepartementet
Postboks 8008 Dep
0030 Oslo

7. januar 2013

SAKSBEHANDLER:

Brun-Gulbrandsen

DIR.TLF:

22 93 98 45

VÅR REFERANSE:

12/7445

ARKIVKODE:

008

DERES REFERANSE:

12/272 ReE

Levealdersrisiko i nytt privat tjenstepensjonsprodukt – Utredningsoppdrag

Finanstilsynet viser til Finansdepartementets brev av 31. oktober 2012.

Sakens bakgrunn

Banklovkommisjonen har utredet et nytt skattefavoredert tjenstepensjonsprodukt i privat sektor i NOU 2012: 13 (Pensjonslovene og folketrygdreformen II). I utredningen er det blant annet foreslått at biometrisk risiko, som tradisjonelt er hensyntatt ved et matematisk formelapparat basert på dødelighetsrisiko for hhv. menn og kvinner ("dødelighetstariffer"), i stedet skal håndteres ved (erstattes av) et opplegg basert på en modell som bygger på folketrygdens delingstall. Det er lagt opp til at pensjonsinnretningene eventuelt kan benytte en justeringsfaktor som gjenspeiler ulik dødelighet i henholdsvis befolkningen som sådan og forsikringsbestanden i private pensjonsordninger. Og videre er det foreslått at pensjonsinnretningene kan kreve inn en premie for eventuell gjenstående risiko i utbetalingsperioden.

I høringen av NOU'en har en rekke høringsinstanser påpekt uheldige sider, og uklarheter, ved den foreslåtte metode for å håndtere det forhold at forventet levealder ved fødselen vil fortsette å øke, dvs. at dødeligheten jevnt over vil fortsette å synke for de fleste aldersgrupper. Denne "levealdersrisikoen" har i norsk livs- og pensjonsforsikring blitt ivaretatt ved bruk av dødelighetstariffer. Det er i høringsuttalelser pekt på at forslaget fra Banklovkommisjonen ikke i tilstrekkelig grad tar hensyn til grunnleggende forskjeller mellom folketrygden (et "pay as you go"-system) og private forsikringsbaserte pensjonsordninger. Finanstilsynet peker på at disse "[u]likhetene er så vidt mange og betydelige at det er lite hensiktsmessig å basere beregningene av ytelsene i tjenstepensjonsordning på folketrygdens delingstall i kombinasjon med flere justeringsmuligheter".

Finansdepartementet ber om at Finanstilsynet utarbeider et høringsnotat der man vurderer forslag til lovbestemmelser for en eller flere alternative metoder for hvordan opptjent pensjonskapital kan omregnes til årlige pensjonsytelser og behandles under utbetalingsperioden. Det er lagt til grunn at forslagene skal ivareta en forsvarlig forsikringsmessig håndtering av biometrisk risiko ("levealdersrisiko"), herunder at risikoen skal prises riktig. Det bes i den sammenheng om at Finanstilsynet vurderer behov for endringer for å tilrettelegge for at pensjonsinnretningene kan ta hensyn til kjønn

som en faktor ved håndtering av biometrisk risiko. Det skal vurderes om det er behov for differensierte premier for å oppnå like pensjonsytelser for samme opptjeningsperiode mv., jf. også NOU 2001: 27 (Om kjønnsnøytralitet i pensjonsordninger i privat sektor). Departementet peker videre på at Finanstilsynet nå er i slutfasen i arbeidet med fastsetting av nytt dødelighetsgrunnlag i kollektiv pensjonsforsikring (benevnt K2013), som er basert på en fremskrivningsmodell av typen dynamisk dødelighetsgrunnlag der man legger til grunn at dødeligheten reduseres for hvert år etter startåret 2013. Herunder bes vurdert om "kjønnsnøytralisering" kan skje ved å benytte samme dødelighetsgrunnlag for menn og kvinner i K2013-grunnlaget.

Finansdepartementet ber om at Finanstilsynets forslag til lovbestemmelser redaksjonelt innpasses i det utkastet til lov om kollektiv tjenestepensjonsforsikring som er fremlagt i NOU 2012: 13. Departementet har som følge av fristforlengelse knyttet til Finanstilsynets oppdrag funnet det hensiktsmessig å vurdere forslagene i lys av det konsoliderte lovutkast som er fremlagt i NOU 2013: 3.

Finanstilsynets forslag til lovbestemmelser som sikrer en forsvarlig håndtering av dødelighetsrisiko basert på en fremskrivningsmodell av typen dynamisk dødelighetsgrunnlag

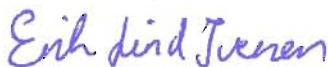
Finanstilsynet har som nevnt foran gitt uttrykk for at det er lite hensiktsmessig å basere beregningene av ytelsene i tjenestepensjonsordning på folketrygdens delingstall i kombinasjon med flere justeringsmuligheter. Høringsuttalelsene gir etter tilsynets oppfatning en solid understøttelse av at det finnes en betydelig rekke faglige og praktiske utfordringer knyttet til en eventuell innføring av et opplegg basert på folketrygdens delingstall for å håndtere utfordringer ved lengre levetid i private forsikringsbaserte pensjonsordninger.

Etter Finanstilsynets vurdering vil de problemer som er reist knyttet til bruk av folketrygdens delingstall i all hovedsak bortfalle ved anvendelse av et dynamisk dødelighetsgrunnlag basert på rimelige antagelser om fremtidig dødelighetsutvikling. Forsikringsnæringen la frem en rapport den 17. august 2012 om nytt (dynamisk) dødelighetsgrunnlag i kollektiv pensjonsforsikring, senere ajourført den 1. november 2012. Finanstilsynet tar sikte på å sluttbehandle rapporten i løpet av kort tid, og vil da legge frem tilsynets endelige krav til minste avsetningsnivå. Det nye dødelighetsgrunnlag skal anvendes fra 1. januar 2014.

Finanstilsynet legger til grunn at pensjonsinnretningene skal ta hensyn til kjønn som en faktor ved håndtering av dødelighetsrisiko, dette for å ta hensyn til den vesentlige forskjell i levealder det er mellom menn og kvinner. I forlengelsen av dette er det lagt opp til at det skal benyttes differensierte premier for å oppnå like pensjonsytelser for samme opptjeningsperiode.

Som et vedlegg til dette brev følger høringsnotat med forslag til lovbestemmelser i samsvar med Finansdepartementets ønsker om redaksjonell innpassing i det konsoliderte utkast til lov om kollektiv tjenestepensjonsforsikring.

For Finanstilsynet

Erik Lind Iversen
fung. direktør for finans- og forsikringstilsyn

Runa K. Sæther
seksjonssjef

1 vedlegg

HØRINGSNOTAT – HÅNTERING AV LEVEALDERSRISIKO I PRIVAT TJENESTEPENSJONSFORSIKRING UT FRA FORSIKRINGSTEKNISKE BEREGNINGSGRUNNLAG

1 Innledning

Banklovkommisjonen har utredet et nytt skattefavoredert tjenestepensjonsprodukt i privat sektor i NOU 2012: 13 (Pensjonslovene og folketrygdreformen II). I utredningen er det blant annet foreslått at biometrisk risiko, som tradisjonelt er hensyntatt ved et matematisk formelapparat basert på dødelighetsrisiko for hhv. menn og kvinner ("dødelighetstariffer"), i stedet skal håndteres ved (erstattes av) et opplegg basert på en modell som bygger på folketrygdens delingstall. Det er lagt opp til at pensjonsinnretningene eventuelt kan benytte en justeringsfaktor som gjenspeiler ulik dødelighet i henholdsvis befolkningen som sådan og forsikringsbestanden i private pensjonsordninger. Og videre er det foreslått at pensjonsinnretningene kan kreve inn en premie for eventuell gjenstående risiko i utbetalingsperioden.

Det fremkommer i høringen av NOU'en at en rekke høringsinstanser har påpekt uheldige sider og uklarheter ved den foreslåtte metode for å håndtere det forhold at forventet levealder for nyfødte vil fortsette å øke, dvs. at dødeligheten jevnt over vil fortsette å synke for de fleste aldersgrupper. Denne "levealdersrisikoen" har i norsk livs- og pensjonsforsikring blitt ivaretatt ved bruk av dødelighetstariffer. Det er i høringsuttalelser pekt på at forslaget fra Banklovkommisjonen ikke i tilstrekkelig grad tar hensyn til grunnleggende forskjeller mellom folketrygden (et "pay as you go"-system) og private forsikringsbaserte pensjonsordninger. Finanstilsynet peker på at disse "ulikhetene er så vidt mange og betydelige at det er lite hensiktsmessig å basere beregningene av ytelsene i tjenestepensjonsordning på folketrygdens delingstall i kombinasjon med flere justeringsmuligheter".

Finansdepartementet har bedt om at Finanstilsynet vurderer og utarbeider et høringsnotat der man vurderer forslag til lovbestemmelser for en eller flere alternative metoder for hvordan opptjent pensjonskapital kan omregnes til årlige pensjonsytelser og behandles under utbetalingsperioden. Det er lagt til grunn at forslagene skal ivareta en forsvarlig forsikringsmessig håndtering av biometrisk risiko ("levealdersrisiko"), herunder at risikoen skal prises riktig. Det bes i den sammenheng om at Finanstilsynet vurderer behov for endringer for å tilrettelegge for at pensjonsinnretningene kan ta hensyn til kjønn som en faktor ved håndtering av biometrisk risiko. Det skal vurderes om det er behov for differensierte premier for å oppnå like pensjonsytelser for samme opptjeningsperiode mv., jf. også NOU 2001: 27 (Om kjønnsnøytralitet i pensjonsordninger i privat sektor). Departementet peker videre på at Finanstilsynet nå er i slutfasen i arbeidet med fastsetting av nytt dødelighetsgrunnlag i kollektiv pensjonsforsikring (benevnt K2013), som er basert på en fremskrivningsmodell av typen dynamisk dødelighetsgrunnlag der man legger til grunn at dødelig-

heten reduseres for hvert år etter startåret 2013. Det bes herunder vurdert om "kjønnsnøytralisering" kan skje ved å benytte samme dødelighetsgrunnlag for menn og kvinner i K2013-grunnlaget.

Finansdepartementet har bedt om at Finanstilsynets forslag til lovbestemmelser redaksjonelt innpasses i det utkastet til lov om kollektiv tjenestepensjonsforsikring som er fremlagt i NOU 2012: 13. Departementet har som følge av fristforlengelsen knyttet til Finanstilsynets oppdrag funnet det hensiktsmessig å vurdere forslagene i lys av det konsoliderte lovutkast som er fremlagt i NOU 2013: 3.

2 Banklovkommisjonens forslag om bruk av delingstall for å ta hensyn til levealdersrisiko

Teksten nedenfor i dette punkt er en noe forkortet utgave av avsnitt 5.5 i NOU'en som omhandler levealdersrisiko og levealdersjustering.

Ytelsesbaserte foretakspensjonsordninger

Ytelsesbaserte foretakspensjonsordninger medfører at pensjonsinnretningen har en betydelig og langsiktig risiko for økning av de forsikredes levetid i løpet av opptjenings- og utbetalingsperioden. Pensjonsplanen forhåndsfastsetter størrelsen av de pensjonsytelser som skal utbetales og angir som regel at pensjon skal utbetales så lenge et medlem lever. Retten til pensjon faller bort når medlemmet dør, uavhengig av om dette skjer før eller etter uttak av pensjon. I ytelsesbasert foretakspensjon beregnes de årlige premiene slik at pensjonskapitalen (premiereserven) ved nådd opptjeningsalder (67 år) skal være tilstrekkelig til å sikre utbetaling av pensjon i forventet levetid uten ytterligere premieinnbetaling fra foretaket i utbetalingsperioden. Årlig premie beregnes derfor ut fra forventet levealder, og dermed forventet utbetalingsperiode. I premieberegningssystemet for pensjonsordningen inngår en dødelighetsstatistikk med sikkerhetsmarginer som angir forventet dødelighet for hver årsklasse av menn og kvinner. Pensjonsinnretningen har således risikoen for en økning av levealderen i løpet av hele opptjenings- og utbetalingsperioden i forhold til de forutsetninger som ligger til grunn for dødelighetsstatistikken med sikkerhetsmarginer. Pensjonsinnretningen kan ikke kreve tilleggspremie hvis utviklingen i levealder er blitt en annen enn forutsatt, og kontraktsfastsatt pensjon kan heller ikke settes ned selv om utbetalingsperioden blir lengre enn forventet. Premieberegningssystemet kan selvsagt endres og baseres på oppdatert dødelighetsstatistikk i løpet av opptjeningstiden, men den høyere premie beregnet på nytt grunnlag får likevel bare betydning for pensjon opptjent etter endringen. Selve endringen utløser derfor krav om at pensjonsinnretningen ved egne midler foretar betydelig økning av avsetningene til premiereserve for allerede opptjente pensjonsrettigheter.

Ved premieberegning ut fra forventet levealder legger pensjonsinnretningene til grunn at pensjonsforpliktelsene overfor en del av arbeidstakerne etter hvert vil falle bort som følge av dødsfall i løpet av opptjenings- og utbetalingstiden, og at midler som sikrer deres opptjente pensjon dermed vil bli frigjort. Forventet omfang av frigjorte midler ("dødelighetsarv"), beregnet ut fra dødelighetsstatistikken, har i praksis gitt grunnlag for et fradrag i foretakenes årlig premie, men til gjengjeld plikter pensjonsinnretningen i opptjeningstiden selv årlig å overføre beregnet dødelighetsarv til pensjonsordningens premiereserve, også i år hvor faktisk dødelighetsarv viser seg å være mindre enn det som er beregnet i premietariffene, jf. forsikringsvirksomhetsloven § 9-16 tredje ledd. Pensjonsinnretningen bærer således risikoen for at levealderen skal øke og dermed redusere årlig dødelighetsarv i forhold til beregnet nivå.

Pensjonsinnretningenes premieberegningsspraksis har derfor vist seg over tid å medføre en vesentlig større levealderisiko enn forventet, både risiko for økt levealder og lengre utbetaling av pensjoner, og for redusert dødelighet og redusert dødelighetsarv i opptjenings- og utbetalingsperioden. Levealderisikoen lar seg vanskelig beregne med rimelig sikkerhet eller tilstrekkelige marginer over så lange tidsrom som vanlige pensjonsforpliktelser dekker. Selv om årlige premier senere kan forhøyes dersom levealderen viser seg å øke mer enn ventet, vil dette som nevnt ikke gi vederlag for økt levealderisiko som er knyttet til pensjonsrettigheter opptjent før endringen. Akkumulert levealderisiko må dekkes av pensjonsinnretningene selv, i første omgang ved oppregulering av premiereservene for pensjonsforpliktelsene og dernest ved økte pensjonsutbetalinger til de mange pensjonister som lever lenger enn forventet. Utviklingen i levealder over tid utgjør nå en alvorlig økonomisk utfordring for pensjonsinnretningene. *Banklovkommissjonen* er derfor kommet til at håndteringen av levealderisikoen i kollektiv pensjonsforsikring må baseres på andre prinsipper enn i ytelsesbaserte pensjonsordninger etter foretakspensjonsloven.

Ny folketrygd

Pensjonssystemet i ny folketrygd er utformet på grunnlag av et prinsipielt skille mellom opptjeningsperioden og utbetalingsperioden. Dette åpner også for en mer nyansert omlegging av risikoen for økning i levealderen mellom pensjonsleverandøren og medlemmene:

- I opptjeningsperioden i ny folketrygd bæres risikoen for økning i levealder og endringer i dødelighet frem til uttak av pensjon av de enkelte årskullene. Dette oppnås ved at gjennomsnittsberegnet faktisk dødelighetsarv i opptjeningsperioden integreres i beregningen av de delingstall folketrygden benytter ved fastsettelsen av årlig pensjon. Beregningen gjøres for hvert enkelt årskull i en opptjeningsperiode på 40 år på grunnlag av faktisk bortfall av pensjonsforpliktelser overfor de arbeidstakere i årskullet som dør før uttak av pensjon. Økningen i levealder i opptjeningsperioden vil dermed redusere tilført dødelighetsarv.
- Levealderisikoen i utbetalingsperioden i ny folketrygd håndteres etter prinsippene om at den enkeltes årlige pensjon først skal fastsettes ved uttak av pensjon, og at årlig pensjon skal beregnes ut fra pensjonsbeholdningen og forventet levetid og dødelighetsarv på uttakstidspunktet. Forventet levealder beregnes ut fra økningen i levealder frem til uttakstidspunktet og påregnelig økning i levealder i utbetalingsperioden, og fastsettes årlig for hvert årskull i form av delingstall som angir forventet levetid (utbetalingsperiode) i antall år.

I ny folketrygd beregnes således størrelsen av årlig pensjonsytelse ut fra opptjent pensjonsbeholdning og delingstall som angir forventet levetid ved uttak av pensjon. En økning i forventet levealder og utbetalingsperiode fører dermed til at ytelsesnivået blir lavere fordi pensjonsbeholdningen blir fordelt over et større antall år. Dette skal sikre at samlede utbetalinger i folketrygden ikke vil øke med levealderen i befolkningen, og dernest at pensjonsbeholdningen opptjent i yrkesaktiv periode vil bli jevnt fordelt over forventet levetid. Folketrygden som "pensjonsleverandør" har således i hovedsak ikke risikoen for at redusert dødelighet og økt levetid medfører økning av samlet pensjonsutbetaling selv om utbetalingsperioden blir lengre. Avvik eller økning i levealder i forhold til det delingstall som på uttakstidspunktet er benyttet ved beregningen av den enkeltes årlige pensjon, er imidlertid folketrygdens risiko.

Teknisk sett gjennomføres levealderjusteringen i ny folketrygd ved at pensjonsbeholdningen på uttakstidspunktet divideres med delingstall som angir forventet levetid og utbetalingsperiode i antall år, og som er beregnet og fastsatt i hovedsak på følgende måte:

- Delingstall fastsettes basert på forventet levealder for de enkelte årskull, beregnet ut fra foreliggende og årlig oppdatert informasjon om utviklingen i dødelighet og levealder i befolkningen.
- Ved beregningen av delingstall legges det til grunn et gjennomsnitt av dødeligheten for menn og kvinner, og det anvendes derfor samme delingstall for hele årskullet uavhengig av kjønn.
- For hvert årskull fastsettes det delingstall når de er 61 år som generelt angir forventet utbetalingsperiode for alle uttaksalderne fra 62 til 75 år. Formålet er både å ta hensyn til at forventet levetid varierer med alder på uttakstidspunktet, og å sikre nøytralitet i forhold til det tidspunkt den enkelte velger å ta ut pensjon.
- Ved uttak av pensjon blir den enkelte arbeidstakers årlige pensjonsytelse beregnet ved bruk av det delingstall som etter uttaksalder og uttakstidspunktet da gjelder for arbeidstakeren.

Håndtering av levealdersrisikoen i kollektiv pensjonsforsikring

Fremstillingen foran viser at risikoen for økt levealder prinsipielt er handtert forskjellig i ytelsesbaserte pensjonsordninger og i ny folketrygd, og at dette er av vesentlig betydning for omfanget av pensjonsleverandørens levealdersrisiko.

Forskjellen ligger i at i ytelsesbaserte pensjonsordninger har pensjonsinnretningene risikoen for at utviklingen over tid i dødelighet og levealder svarer til det de har lagt til grunn i beregningsgrunnlagets forutsetninger, og således ved beregningen av premiene. Avviker utviklingen av dødeligheten og levealder fra disse beregningene, inkludert sikkerhetsmarginer ved en redusert dødelighet og dødelighetsarv i opptjeningsperioden og til utbetaling av fastsatte pensjonsytelser i flere år enn forutsatt ved premieberegningen, vil dette over tid utsette kapitalgrunnlaget i pensjonsinnretningene for betydelige påkjenninger. Dette blir klart når man ser at utviklingen i levealderen i ytelsesbaserte pensjonsordninger har medført en akkumulert levealdersrisiko i pensjonsinnretningene over tid, og som nå utgjør en alvorlig økonomisk utfordring for pensjonsinnretningene. I ny folketrygd derimot tas dødelighetsarv i opptjeningsperioden i betraktning ved en beregning i ettertid ved at et gjennomsnitt av faktisk dødelighetsarv og størrelsen av årlig pensjon beregnes ut fra pensjonsbeholdningen ved uttak av pensjon og ved delingstall som angir forventet levetid på uttakstidspunktet, det vil si det antall år pensjon forventes å komme til utbetaling. Folketrygden som "pensjonsleverandør" er således i hovedsak fritatt for levealdersrisiko, bortsett fra avvik i faktisk levetid i forhold til det delingstall som på uttakstidspunktet er benyttet ved beregningen av de enkelte arbeidstakers årlige pensjon.

Banklovkommissjonen legger til grunn at den levealdersrisiko som nå er akkumulert i pensjonsinnretningene viser at den ordning som hittil har ligget til grunn for ytelsesbaserte pensjonsordninger, medfører så store økonomiske utfordringer for pensjonsinnretningene at en tilsvarende ordning ikke vil være økonomisk bærekraftig i forhold til kollektiv tjenstepensjonsforsikring i privat sektor.

Etter *Banklovkommissjonens* oppfatning må et bærekraftig kollektivt pensjonsforsikringssystem baseres på at pensjonsinnretningenes samlede ansvar i utbetalingsperioden som hovedregel skal fastlegges ved uttaket av pensjon og innenfor rammen av opptjent pensjonsbeholdning på uttakstidspunktet. Dette er nødvendig for at det over tid skal være samsvar mellom innbetalte premier og utbetalte pensjoner. *Banklovkommissjonen* er derfor kommet til at levealdersrisikoen i kollektiv pensjonsforsikring bør håndteres innenfor en ordning som i hovedsak er utformet i samsvar med prinsippene for levealdersjustering i ny folketrygd.

Banklovkommisjonen mener, for det første, at en nå prinsipielt bør gå over til en ordning hvor nivået på innskuddspremier som foretaket årlig skal tilføre pensjonsordningen, blir fastlagt uavhengig av forventet dødelighetsarv i opptjeningsperioden, det vil si uavhengig av størrelsen av de midler som kan ventes frigjort ved at enkelte arbeidstakere dør før uttak av pensjon. I kollektiv pensjonsforsikring med en innskuddsbasert opptjeningsordning er dette også en naturlig og oversiktlig løsning fordi selve innskuddspremienivået i prosent av lønn blir fastsatt ved bestemmelser i foretakenes pensjonsplaner. I så fall bør den dødelighetsarv som pensjonsinnretningen faktisk oppnår i et år, benyttes til pensjonsformål og årlig tilføres pensjonsordningenes midler ved at dødelighetsarven fordeles mellom arbeidstakerne og tilføres deres pensjonsbeholdning. Dette vil også innebære at pensjonsinnretningen ikke lenger vil ha noen levealdersrisiko knyttet til beregnet dødelighetsarv i opptjeningsperioden. I den utstrekning økt levealder vil føre til redusert dødelighetsarv, vil dette bli reflektert i beregningen av faktisk oppnådd dødelighetsarv i det enkelte år.

Banklovkommisjonen mener, for det andre, at levealdersrisiko i kollektiv pensjonsforsikring som knytter seg til lengden av utbetalingsperioden, bør håndteres innenfor en ordning som i hovedsak er utformet i samsvar med prinsippene for levealdersjustering og nøytralt uttak i ny folketrygd. Dette innebærer at årlig pensjon, som i ny folketrygd, skal beregnes ut fra arbeidstakerens forventede levetid ved uttak av pensjon, det vil si først og fremst at pensjonsbeholdningen divideres med delingstall som angir en utbetalingsperiode som er levealdersjustert på uttakstidspunktet. Prinsippet om levealdersjustering er dessuten – på samme måte som prinsippet om avkastningsrisiko basert på nullgaranti – et vesentlig element i tilpasningen av ny tjenstepensjonsforsikring til soliditets- og kapitalkravene i den nye EU/EØS-lovgivningen om forsikringsforetak. De nye kapitalkravene etter Solvens II tilsier at det nå foreligger et klart behov for å unngå at det over tid bygges opp betydelig langsiktig rente- og levealdersrisiko i pensjonsinnretningene. Det er imidlertid fortsatt betydelig usikkerhet knyttet til hvordan de endelige kravene vil bli seende ut som følge av at viktige deler av Solvens II-regelverket ennå ikke er ferdig utarbeidet i EU. Dette gjelder blant annet utformingen av den såkalte rentekurven.

Banklovkommisjonen mener også at det ville være en fordel sett i forhold til behovet for tilpasningen av reglene for kollektiv tjenstepensjonsforsikring til ny folketrygd og til de samfunnsmessige hensyn som begrunner levealdersjustering av folketrygdens alderspensjon, om delingstallene i ny folketrygd kunne tjene som utgangspunkt for reglene om beregningen av årlig alderspensjon i kollektiv pensjonsforsikring. Dette ville også kunne gi praktiske fordeler og dessuten gjøre det lettere å få oversikt over hovedtrekkene i lovgivningen på pensjonsområdet. Et vesentlig forhold i denne sammenheng er at ny folketrygd gjør bruk av kjønnsnøytrale delingstall og dermed gjør det mulig å benytte innskuddspremier i lik prosent av lønn for menn og kvinner. *Banklovkommisjonen* er imidlertid klar over at folketrygdens delingstallordning for levealdersjustering neppe kan gis direkte anvendelse fullt ut i kollektiv tjenstepensjonsforsikring. Det vil være behov for en viss korleksjon av folketrygdens delingstall basert på en bransjefastsatt justeringsfaktor som reflekterer at utviklingen i levealder i befolkningen og i den populasjon som vil omfattes av kollektiv tjenstepensjonsforsikring, til dels vil være forskjellig.

Alder og kjønn som risikofaktorer i kollektiv tjenstepensjonsforsikring

Statistisk sett lever kvinner lengre enn menn. Denne forskjellen antas å ville gjelde også for de generasjoner som nå er født eller som fødes i kommende år. Tall fra Finansnæringens Fellesorganisasjon for forventet gjenstående levealder for bestanden som dekkes av kollektiv pensjonsforsikring, tyder imidlertid på at forskjellen i levetid for menn og kvinner kan bli noe lavere på sikt enn det den er i dag.

Forventet gjenstående levealder for kollektiv pensjonsforsikring for de som er 37 år og eldre etter 1975

Tall fra Finansnæringens Fellesorganisasjon

	År	Aldersgruppe					
		37	47	57	67	77	87
Menn	1976-80	38,57	29,22	20,51	12,96	7,15	3,39
	1980-84	39,10	29,74	21,04	13,49	7,63	3,75
	1985-88	39,20	29,78	20,99	13,33	7,40	3,53
	1989-95	40,60	31,09	22,16	14,28	8,06	3,90
	1996-99	41,99	32,40	23,32	15,22	8,71	4,27
	2000-04	42,98	33,37	24,21	15,94	9,20	4,53
	2005-09	44,54	34,91	25,64	16,75	10,8	5,03
Kvinner	1976-80	44,06	34,35	25,01	16,49	9,45	5,54
	1980-84	45,70	36,02	26,71	18,16	10,96	5,60
	1985-88	45,72	36,02	26,70	18,13	10,92	5,65
	1989-95	46,19	36,46	27,07	18,39	11,03	5,63
	1996-99	46,65	36,89	27,43	18,64	11,13	5,61
	2000-04	47,28	37,52	28,05	19,23	11,65	6,01
	2005-09	48,13	38,35	28,84	19,91	12,61	6,30

Figuren viser forskjell i antatt gjenstående levetid for ulike årskull ved ulik alder henholdsvis for menn og kvinner. Dette dreier seg om grupper i befolkningen som inngår i kollektiv pensjonsforsikring. Tallene vil således avvike fra de prognoser som gjøres for befolkningen generelt og som folketrygden baserer seg på.

Delingstallet i folketrygden fastsettes hvert år basert på forventet levealder for hvert årskull, beregnet ut fra foreliggende og årlig oppdatert informasjon om utviklingen i befolkningens levealder. For hvert år fastsettes det særskilte delingstall for alle uttaksaldere fra 62 til 75 år, både for å ta hensyn til at forventet levetid varierer med uttaksalder og uttakstidspunktet, og for å sikre nøytralitet i forhold til det tidspunkt den enkelte velger å ta ut pensjon. Ved beregningene av delingstall legges det til grunn et gjennomsnitt av dødeligheten for menn og kvinner, og det skal anvendes samme delingstall for hele årskullet uavhengig av kjønn.

Premiene i folketrygden beregnes på grunnlag av arbeidstakernes pensjonsgivende inntekt, og årlig premie beregnes etter samme prosentstans i forhold til lønn uavhengig av kjønn og alder. Pensjonssystemet i ny folketrygd er således kjønnsnøytralt hva gjelder premieberegning, oppbygging av pensjonsbeholdning og beregning av årlig pensjon som kommer til utbetaling. Samme pensjonsbeholdning vil gi samme pensjonsytelse for mann og kvinne dersom de tilhører samme årskull og tar ut pensjon ved samme alder.

Kollektiv pensjon har tradisjonelt vært basert på et premiesystem hvor risikoen knyttet til levetid varierer med alder og defineres som forskjellig i forhold til kvinner og menn. I ytelsesbaserte pensjonsordninger der det er pensjonsytelsen som har vært fastsatt i pensjonsplanen, har premien for kvinner vært satt høyere enn for menn for å ta hensyn til forskjellen i risiko knyttet til antatt utbetalingstid ved livslange ytelser. For å sikre de samme ytelsene for kvinner som for menn vil derfor også premiereserven knyttet til livsvarige alderspensjonsytelser måtte være større for kvinner enn for menn. Også i kommunale tjenestepensjonsordninger har den fastsatte premien vært

forskjellig, men det har vært etablert utjevningsordninger som innebærer at den totale årlige premien knyttet til den enkelte pensjonsordning har fremstått som kjønnsnøytral.

Problemstillingen kjønnsnøytralitet i private pensjonsordninger ble vurdert av det såkalte Kvidal-utvalget i NOU 2001: 27 (Om kjønnsnøytralitet i pensjonsordninger i privat sektor). Dette utvalget konkluderte blant annet med at pensjonsmessig likebehandling innebærer ordninger hvor årlige innbetalinger og årlige utbetalinger er like for de to kjønn og at ordninger hvor ulike årlige innbetalinger gir like årlige utbetalinger for de to kjønn er mer akseptabelt ut fra likestillingsmessige hensyn enn like årlige innbetalinger og ulike årlige utbetalinger for de to kjønn. Ut fra dette kom Kvidal-utvalget til at de tradisjonelle ytelsesbaserte foretakspensjonsordningen ut fra likestillingshensyn var tilfredsstillende siden de innebar at kvinner og menn fikk like utbetalinger på grunnlag av premier som tok hensyn til forskjellen i overlevelsesrisiko mellom de to kjønn. Innskuddspensjonsordninger basert på kollektiv pensjonsspareavtale reiste ikke problemer i denne sammenheng. For innskuddspensjonsordninger som kan konverteres til forsikring i utbetalingstiden og dermed til et produkt med dødelighetsarv, ble imidlertid konklusjonen at det i regelverket for innskuddspensjonsordninger skal fastsettes om pensjonskapitalen skal konverteres til forsikring på utbetalingstidspunktet, og at det i så tilfelle skal kreves at innskuddet skal settes høyere for kvinner enn for menn, slik at den årlige pensjon innskuddene ventes å gi blir uavhengig av medlemmets kjønn, jf. innskuddspensjonsloven § 5-3. Denne bestemmelsen kom inn i innskuddspensjonsloven i 2002 ved endringslov av 13. desember 2002.

Forsikringsvirksomhetsloven § 9-3a fastsetter at pensjonsinnretningen kan anvende kjønn som faktor for beregning av pris for dekning av risiko knyttet til person og ved beregning av premier og ytelser dersom kjønn er en bestemmende faktor ved beregningen av risiko. Bestemmelsen ble tilføyd ved lov av 4. juni 2010. På bakgrunn av det såkalte likebehandlingsdirektivet i EU (2004/113/EF) om gjennomføring av prinsippet om likebehandling av menn og kvinner i forbindelse med adgang til, og levering av, varer og tjenesteytelser. I dette direktivet fastsettes det blant annet i artikkel 5 at medlemsstatene skal sikre at bruken av kjønn som faktor ved beregning av premier og ytelser i forbindelse med forsikring og lignende finansielle ytelser i alle nye kontrakter inngått etter 21. desember 2007, ikke fører til forskjeller i enkeltpersoners premier og ytelser. Nasjonale myndigheter kan likevel tillate forskjeller der anvendelsen av kjønn er en avgjørende faktor ved risikovurderingen. I forarbeidene til endringsloven ble det i Prop. 84 L (2009-2010) lagt til grunn at direktivet bare kommer til anvendelse på forsikringer og pensjoner som er private, frivillige og uavhengig av ansettelsesforhold. Tjenestepensjonsordninger i offentlig og privat sektor omfattes dermed ikke av direktivet. For å sikre at det ikke er tvil om at bruk av kjønn som beregningsfaktor i livsforsikring fortsatt skal være tillatt i norsk rett, valgte Finansdepartementet å foreslå at det i forsikringsvirksomhetsloven § 9-3a skulle tas inn en eksplisitt hjemmel om dette.

Likebehandlingsdirektivets anvendelsesområde er som påpekt i Prop. 84 L (2009-2010) begrenset til private og frivillige forsikringskontrakter som er uavhengig av ansettelsesforhold. Dommen i Test Achats-saken gir imidlertid et klart uttrykk for at man etter hvert skal kunne gjennomføre et likebehandlingsprinsipp på stadig flere forsikringsområder. Likestilling mellom menn og kvinner er et av de grunnleggende prinsippene i EU og fremgår av artikkel 21 og 23 i EUs charter om grunnleggende rettigheter.

I pensjonssystemet i ny folketrygd er som nevnt reglene om premieberegning og levealdersjustering basert på prinsippet om alders- og kjønnsnøytralitet både hva gjelder opptjening og utbetaling.

Banklovkommisjonen har vurdert hvordan tilsvarende prinsipp best kan gjennomføres innenfor kollektiv pensjonsforsikring i privat sektor.

Banklovkommisjonen er av den oppfatning at det vil være et viktig skritt for å sikre hensynet til likebehandling i arbeidslivet at pensjonskostnadene gjøres like for menn og kvinner og dermed gir lik pensjonsopptjening uavhengig av alder og kjønn, samtidig som menn og kvinner med lik pensjonsbeholdning vil ha rett til de samme årlige pensjonsytelser. Dette vil i så fall innebære at den årlige premie som fastsettes for den enkelte arbeidstaker må fastsettes uavhengig av arbeidstakers kjønn og alder. Gitt ellers like forhold, skulle dette tilsi at pensjonsbeholdningen som opptjenes i løpet av opptjeningstiden blir lik uansett kjønn. Det vil videre innebære at lik pensjonsbeholdning skal gi like årlige ytelser for menn og kvinner gitt samme uttaksalder.

Et prinsipp om likebehandling mellom menn og kvinner hva gjelder premieberegning, vil være oppnådd allerede ved at årlig premie i kollektiv tjenestepensjonsforsikring skal beregnes som en fastsatt prosent i forhold til lønn. Premieberegningen er også aldersnøytral. Med samme inntektsutvikling, opptjeningstid i pensjonsordningen, tilføring av avkastning og faktisk dødelighetsarv vil dette gi den samme årlige pensjonsopptjening og pensjonsbeholdning ved uttak uansett alder og kjønn. Lik pensjonsbeholdning vil likevel ikke gi kjønnsnøytrale årlige pensjonsytelser med mindre det ved samme uttaksalder benyttes like delingstall for menn og kvinner ved omregningen av pensjonsbeholdningen til årlige pensjonsytelser. I ny folketrygd beregnes derfor delingstall ut fra et gjennomsnitt av dødeligheten for menn og kvinner, og det fastsettes særskilte delingstall for hver uttaksalder mellom 62 og 75 år. Dette gir delingstall som kan anvendes uavhengig av kjønn. Det vises til at folketrygdens delingstall også skal benyttes i den nye pensjonsordning for stortingsrepresentanter og regjeringsmedlemmer.

Banklovkommisjonen mener at en vil kunne oppnå betydelige fordeler ved en tilsvarende ordning for levealdersjustert beregning av pensjonsytelsene i kollektiv pensjonsforsikring i privat sektor. På bakgrunn av redegjørelsen ovenfor om tiltak for å gjennomføre kjønnsnøytralitet på forsikrings- og pensjonsområdet, vil alternativet etter *Banklovkommisjonens* oppfatning være en forholdsvis komplisert ordning med ulike innskuddspremier i prosent av lønn for menn og kvinner som også tar hensyn til at forskjellen i risiko mellom menn og kvinner i betydelig grad varierer med alder. *Banklovkommisjonen* har pekt på at en slik ordning ville avvike fra de prinsipper som Stortinget har lagt til grunn både for ny folketrygd og den nye pensjonsordningen for stortingsrepresentanter og regjeringsmedlemmer.

Beregning av delingstall i kollektiv pensjonsforsikring

Delingstall i kollektiv pensjonsforsikring kan tenkes beregnet på pensjonsordningsnivå, pensjonsinnretningsnivå eller bransjenivå.

(1) Dersom delingstall beregnes for den enkelte pensjonsordning, vil den ytelse som en pensjonsbeholdning av en viss størrelse gir for den enkelte arbeidstaker, være helt avhengig av hvilken kjønns- og alderssammensetning pensjonsordningens medlemmer har. Er det en ordning med mange kvinner og færre menn, vil delingstallet reflektere en høy forventet levealder og dermed innebære at pensjonsbeholdningen skal gi et lavere ytelsesnivå tilpasset utbetaling over mange år. Dersom pensjonsordningen omvendt har et flertall av menn, vil delingstallet kunne baseres på en lavere forventet levealder og dermed vil pensjonsbeholdningen gi høyere årlig ytelser.

Forventet levealder vil også avhenge av hvilke årskull de ulike grupper av medlemmer inngår i. Både alders- og kjønnsfordelingen vil være relevant ved særskilt beregning og fastsettelse av delingstall basert på den enkelte pensjonsordning. Dette vil medføre kostnader og redusere gjennomsiktigheten i forhold til pensjonsinnretningens beregning av delingstallet og deres beregningsgrunnlag og vurdering av risiko, for eksempel ut fra geografisk lokalisering av foretaket, bransje eller yrkessammensetning. Det vil heller ikke være lett å skape kjønnsnøytralitet slik at ytelsen vil bli den samme uavhengig av kjønn innenfor den enkelte pensjonsordning. *Banklovkommisjonen* har på denne bakgrunn kommet til at en levealdersjustering ikke bør skje gjennom beregning av delingstall i forhold til den enkelte pensjonsordning. *Enkelte medlemmer* i *Banklovkommisjonen* er av en annen oppfatning. Deres særmerknader til dette er tatt inn nedenfor.

(2) *Banklovkommisjonen* har videre vurdert om delingstall bør kunne fastsettes av den enkelte pensjonsinnretning, det vil si beregnes ut fra pensjonsinnretningens populasjon innenfor sine kollektive pensjonsordninger. Det legges til grunn at det er, og fortsatt vil være, en del forskjeller mellom pensjonsinnretningenes sammensetning av bestanden av tjenstepensjonsordninger, bl.a. når det gjelder alder og kjønn. En del pensjonsinnretninger vil kunne ha mange tjenstepensjonsordninger innenfor samme næringslivssektor og risikoforholdene innenfor den enkelte sektor vil variere. Delingstall basert på bestanden av tjenstepensjonsforsikringer i pensjonsinnretningen vil derfor kunne reflektere den faktiske risikoen som er knyttet til forventet levetid for pensjonsinnretningens forsikringsbestand på en god måte. Imidlertid vil en slik måte å fastsette delingstall på også medføre at samme pensjonsbeholdning vil kunne gi ulike ytelser avhengig av i hvilken pensjonsinnretning en pensjonsordning er etablert på det tidspunktet den enkelte arbeidstaker velger å ta ut pensjon. Dette er et forhold som den enkelte arbeidstaker har liten kontroll over, og som kan gi seg utslag som i forhold til arbeidstakerne, fremstår som nokså tilfeldige. Forskjeller mellom de delingstall de enkelte pensjonsinnretninger benytter, vil også kunne innvirke på konkurranseforholdene på pensjonsforsikringsmarkedet.

Etter *Banklovkommisjonens* vurdering er slike konsekvenser av en fastsettelse av delingstall og levealdersjustering innenfor den enkelte pensjonsinnretning generelt uheldig. En fastsettelse av delingstall på mer generelt grunnlag har klare fordeler. Hensynet til forutberegnelighet og gjennomsiktighet i pensjonssystemet tilsier at delingstall for kollektiv tjenstepensjonsforsikring bør fastsettes for livsforsikringsbransjen under ett på grunnlag av folketrygdens delingstall, bl.a. fordi NAV hvert år utarbeider prognoser for delingstall for ulike årskull. Dette vil også sikre at hensynet til kjønnsnøytralitet blir ivaretatt innenfor kollektiv tjenstepensjonsforsikring. Aldersnøytralitet vil være sikret ved at det fastsettes særskilte delingstall for hvert årskull og for hver uttaksalder mellom 62 og 75 år.

(3) Folketrygdens delingstall er basert på utviklingen i befolkningens levealder. De medlemmer som omfattes av forsikringsbaserte tjenstepensjonsordninger, representerer imidlertid ikke et gjennomsnitt av befolkningen. Tvert imot avviker denne populasjonens forventede levealder forholdsvis mye fra gjennomsnittet i befolkningen. *Banklovkommisjonen* legger derfor til grunn at det ikke er mulig å anvende folketrygdens delingstall direkte og fullt ut ved levealdersjustering i tjenstepensjonsforsikringer.

Figuren nedenfor viser observert dødelighet pr. 1000 medlemmer i kollektiv pensjonsforsikring i prosent av observert dødelighet pr. 1000 i befolkningen. Figuren viser at dødeligheten i den delen av befolkningen som har kollektiv pensjonsforsikring er lavere enn for befolkningen som helhet. Dødeligheten i hele befolkningen er satt til 100, og tallene i figuren viser dermed dødeligheten i

tjenestepensjonsbestanden som andel av dette. For eksempel viser figuren at dødeligheten for både menn og kvinner som er 70 år eller eldre bare utgjør om lag 80 prosent av dødeligheten for tilsvarende aldersgruppe i hele befolkningen. Dette illustrerer at personer i tjenestepensjonsbestanden vil motta pensjon i flere år enn gjennomsnittet i befolkningen. Figuren viser at forholdet mellom dødelighet i kollektiv pensjonsforsikring og i Norges befolkning har holdt seg rimelig konstant etter 1996 i de fleste aldersgrupper. Lavere dødelighet og lengre levetid for tjenestepensjonsbestanden som kommer til uttrykk i denne figuren ligger også til grunn for anslaget for delingstallet for privat tjenestepensjon som er benyttet i drøftingen av maksimale innskuddpremiesatser.

Observert dødelighet i kollektiv pensjonsforsikring i prosent av observert dødelighet i Norges befolkning - periodisk utvikling etter 1996 Kilde: Finansnæringsens Fellesorganisasjon

År	Alder									
	20-29	30-39	40-49	50-59	60-69	70-79	80-89	90+	70+	
Menn										
1996-99	61 %	48 %	57 %	68 %	76 %	86 %	85 %	73 %	69 %	82 %
2000-04	50 %	45 %	61 %	68 %	75 %	84 %	84 %	78 %	68 %	82 %
2005-09	65 %	53 %	62 %	66 %	74 %	79 %	80 %	75 %	69 %	78 %
Kvinner										
1996-99	44 %	52 %	63 %	72 %	74 %	79 %	86 %	92 %	70 %	86 %
2000-04	27 %	46 %	64 %	70 %	78 %	79 %	82 %	82 %	66 %	81 %
2005-09	42 %	63 %	63 %	73 %	74 %	77 %	83 %	80 %	69 %	80 %

Banklovkommissjonen legger vesentlig vekt på å unngå at forskjeller i delingstall og dermed ulike ytelsesnivåer blir en konkurransemessig faktor på tjenestepensjonsområdet. Etter *Banklovkommissjonens* oppfatning bør derfor folketrygdens delingstall brukes som et utgangspunkt for levealdersjusteringen i tjenestepensjonsforsikring. I så fall bør forskjellene i forventet levealder mellom befolkningen som sådan og den del av befolkningen som omfattes av tjenestepensjonsforsikring i pensjonsinnretningene, kunne reflekteres i en bransjefastsatt justeringsfaktor for pensjonsinnretningene basert på et gjennomsnitt av de avvik når det gjelder forventet levealder som pensjonsinnretningenes populasjoner representerer i forhold til beregningsgrunnlaget i folketrygden. Dersom den enkelte pensjonsinnretning av ulike grunner vil ha en noe høyere levealdersrisiko i sin populasjon enn det bransjejusterte delingstall reflekterer, vil dette kunne tas i betraktning av pensjonsinnretningen ved beregning av den årlige premie for levealdersrisiko i utbetalingsfasen.

Fra pensjonsinnretningene har det vært påpekt at en slik gjennomføring av levealdersjusteringen vil kunne skape grunnlag for arbitrasje og flytting begrunnet i forskjeller i risiko knyttet til alder og kjønn i den enkelte pensjonsinnretning og det gjennomsnitt som ligger til grunn for den bransjefastsatte justeringsfaktor. For pensjonsinnretninger med en høy kvinneandel eller andre særlige forhold som innvirker på risikoforholdene, vil de bransjejusterte delingstall kunne gjenspeile en for kort forventet levealder i populasjonen. Den enkelte pensjonsbeholdning vil dermed ikke være tilstrekkelig til å dekke den pensjonsytelsen som beregnes sett i forhold til forventet levealder. Pensjonsinnretningen må da kreve en særskilt premie for dekning av den restrisikoen som foreligger, men konkurransemessige hensyn gjør det vanskelig å belaste enkelte foretak med et slikt tillegg i premien for levealdersrisiko. Dette vil kunne motivere til en flytting av pensjonsordningen

til en pensjonsinnretning som har en annen kjønns sammensetning blant sine tjenstepensjonsforsikringer. Pensjonsinnretningene mener at dette vil kunne skape en uheldig uro i markedet.

Finansnærings Fellesorganisasjon har derfor under drøftelsene i Banklovkommisjonen foreslått at en pensjonsinnretning med høyere risiko knyttet til levealder og kjønns sammensetning i sin populasjon enn det som er lagt til grunn for den bransjefastsatte justeringsfaktor, bør gis adgang til i tillegg å benytte en egen justeringsfaktor som tar hensyn til de risikoforhold som er spesifikke for pensjonsinnretningen. Slik *Banklovkommisjonen* ser det, vil en slik løsning innebære at pensjonsinnretningen i tilfelle vil benytte noe høyere delingstall enn andre pensjonsinnretninger og at årlig pensjonsytelse beregnet ut fra en gitt pensjonsbeholdning under ellers like forhold, derfor vil bli noe lavere enn ved uttak av pensjon i andre pensjonsinnretninger. Selv om dette vil bli synliggjort for arbeidstakerne først ved uttak av pensjon, kan det ikke utelukkes at bruk av høyere delingstall i enkelte pensjonsinnretninger også vil kunne utgjøre en konkurranseulempe. I alle tilfelle stemmer det best med forsikringsmessige prinsipper at en noe høyere risiko også slår ut i noe høyere premie. I kollektiv pensjonsforsikring basert på pensjonsopptjening ved årlig innskuddspremie fastsatt i prosent av lønn, er det heller ikke ønskelig at det enkelte foretaks valg av pensjonsleverandør skal få virkning for nivået på arbeidstakernes årlig pensjonsytelse.

Banklovkommisjonen mener at en restrisiko i forhold til en bransjefastsatt justeringsfaktor må være en risiko som er til å leve med for den enkelte pensjonsinnretning, når ensartede bransjejusterte delingstall vil bidra til at man får etablert et regelverk for kollektiv tjenstepensjonsforsikring som er enkelt, forutberegnelig og fleksibelt. Gjennom innføringen av en ordning basert på prinsippene for levealdersjustering i folketrygden oppnår man at pensjonsinnretningenes levealdersrisiko reduseres til null i opptjeningsperioden og så å si til null også i utbetalingsperioden. Prinsipielt sett innebærer dette en vesentlig endring av pensjonsinnretningenes rammebetingelser sammenlignet med hva forholdet er under dagens ytelsesbaserte foretakspensjonsordninger. Gjenstående risiko vil dreie seg om enkelte pensjonsinnretningers risiko knyttet til forventet levetid og dødelighet i utbetalingstiden som ikke fanges opp ved den gjennomsnittsberegning som er grunnlaget for den bransjefastsatte justeringsfaktor til folketrygdens delingstall. Uavhengig av slik restrisiko vil alle pensjonsinnretninger måtte beregne en premie for levealdersrisiko i utbetalingsperioden, bl.a. for å ta hensyn til at utviklingen i levealder kan bli en noe annen enn lagt til grunn ved beregningen av bransjejusterte delingstall. Et eventuelt tillegg i risikopremien for å dekke en restrisiko i forhold til den bransjejustering som gjøres i forhold til folketrygdens delingstall, vil trolig bli beskjedent, særlig når man ser det i forhold til antallet som vil ta ut alderspensjon i de enkelte år. Etter *Banklovkommisjonens* vurdering er dette en rimelig løsning for å oppnå en forholdsvis enkel metode for å kunne gjennomføre levealdersjustering på alders- og kjønnsnøytralt grunnlag innenfor tjenstepensjonsordninger i privat sektor. Den merrisikoen en pensjonsinnretning kan ha som følge av populasjonen i sin portefølje, og som de dermed må kreve premie for, vil ikke nødvendigvis skrive seg fra alle pensjonsordningene i pensjonsinnretningen. Slik premie bør derfor kunne belastes de pensjonsordninger som har et risikoavvik i forhold til den bransjefastsatte standarden. Fordelingen av premien mellom de pensjonsordninger som har et slikt avvik kan enten skje etter medlemsantallet i ordningen, pensjonskapitalens størrelse eller en annen objektivisert fordelingsnøkkel.

Levealdersjustering etter bransjejusterte delingstall

Levealdersjusteringen i folketrygden gjennomfører to viktige forhold. For det første at årlig pensjon beregnes ut fra en forventet gjenstående levetid på uttakstidspunktet. Videre gjør levealdersjustering at alderspensjonsytelsen blir nøytral i forhold til medlemmets alder på det tidspunktet vedkomm-

ende velger å ta ut pensjon. Begge deler oppnås gjennom bruk av delingstall. Det samme foreslår *Banklovkommisjonen* at skal gjelde for tjenestepensjonsforsikringer.

I folketrygden fastsettes det delingstall for hvert årskull fra og med 1954-kullet avhengig av uttaksalder mellom 62 og 75 år. I lovutkastet foreslås det at levealdersjusteringen og nøytralt uttak i kollektiv tjenestepensjonsforsikring i utgangspunktet skal baseres på disse delingstallene. Populasjonen i tjenestepensjonsforsikringer kan imidlertid ha en annen forventet levealder enn i befolkningen i sin helhet. For å ta hensyn til dette, foreslås det at livsforsikringsbransjen gjennom sine bransjeorganisasjoner kan fastsette en justeringsfaktor som tar hensyn til avviket mellom den dødelighet som pensjonsinnretningene legger til grunn for sin populasjon og den levealdersutvikling som er lagt til grunn for befolkningen generelt. Justeringsfaktoren kan videre ta hensyn til forskjellen mellom den diskonteringsrente som folketrygdens delingstall er basert på og den diskonteringsrente som pensjonsinnretningene bruker. Ved fastsettelsen av justeringsfaktoren kan bransjen bygge på et gjennomsnitt av forventet levealder for populasjonene i de ulike pensjonsinnretningene. Justeringsfaktoren kan ha soliditetsmessige virkninger for pensjonsinnretningene, og det foreslås derfor at Finanstilsynet skal gis melding om bruk av justeringsfaktoren.

Som nevnt ovenfor, vil enkelte pensjonsinnretninger kunne ha en porteføljesammensetning som gjør at de etter bransjejusteringen vil sitte igjen med en restrisiko knyttet til avvik mellom forventet levealder lagt til grunn ved levealdersjusteringen og forventet levealder i sin populasjon. En slik risiko kan pensjonsinnretningen måtte dekke gjennom belastning av egenkapital eller som et tillegg til årlig premie for levealdersrisiko i utbetalingsperioden. Det legges til grunn at denne premien innenfor standardmodellen skal dekkes av foretaket, og innenfor grunnmodellen ved fradrag i avkastningen av pensjonsbeholdningen i utbetalingsperioden. Siden en prising og beregning av en slik restrisiko er en følge av en ny måte å fordele risiko på innenfor kollektive tjenestepensjonsordninger, antar *Banklovkommisjonen* at myndighetene kan se behov for å fastsette nærmere regler om premieberegningen. Det er derfor tatt inn en forskriftshjemmel i lovutkastet.

Medlemmet Andreassen mener det foreliggende opplegget for levealdersjustering ikke er tilfredsstillende. Begrepet "forventet levealder" som benyttes ved fastsettelse av delingstallene i folketrygden kan være litt misvisende, ettersom det ikke representerer en best mulig prognose for hvor lenge de aktuelle årskull vil leve i gjennomsnitt. Slik levealdersjusteringen og delingstallene i ny folketrygd er lagt opp, kan en si at alderspensjonen beregnes ut fra historisk levealder. Statistisk sentralbyrå (SSB) forventer at levealderen vil øke betydelig fremover (Økonomiske analyser, 4/2011, side 33-45). En prognose for levealderen fremover – basert på SSBs prognoser for fremtidige dødssannsynligheter – er presentert i Arbeid og velferd 1/2012 (side 64). Resultatet er prognoser for levealder for kvinner og menn samlet som er mer enn to år lengre enn levealderen brukt ved beregning av folketrygdens alderspensjon ved 62 år. *Dette medlemmet* mener dette tilsier at pensjoner under utbetaling vil være underfinansiert i utgangspunktet ved at pensjonsbeholdningen med flertallets opplegg fordeles over færre leveår enn det er grunn til å regne med. To år er en betydelig størrelse i denne sammenheng. *Dette medlemmet* mener levealdersjusteringen i loven må endres slik at de best tilgjengelige prognoser benyttes ved konvertering av pensjonsbeholdningen.

Medlemmene Juliussen, Mildal og Skomsvold mener at forslagene når det gjelder delingstall, justeringsfaktor og premie for utvikling av dødelighet etter uttak ikke er tilstrekkelig utredet da det oppfattes å være svakheter og uklårheter som bør utredes nærmere før modellene fremmes. *Disse medlemmene* finner derfor ikke å kunne støtte forslaget slik det ligger nå, og foreslår i stedet at man foretar en nærmere utredning av dette i fase III. *Disse medlemmene* vil blant annet peke på at

utvikling i dødelighet er en vanskelig risiko å prise. Dette ser man blant annet i dagens produkter under foretakspensjonsloven der utviklingen i dødelighetsrisiko har vært en utfordring. Først etter mange år vil man se om forutsetningene som ligger til grunn for valg av delingstall og risikopremier stemmer overens med den endelige risikoen.

Når man samtidig vet at pensjonsmidlene som levealdersjusteringen skal anvendes på, utgjør svært store beløp, blir mulige modeller/adganger for fastsettelse av delingstall, justeringsfaktor og risikopremie for utvikling av dødelighet etter uttak, av stor betydning for den enkelte pensjonist, og eventuelt for foretak som skal dekke risikopremie for utvikling av dødelighetsrisiko etter uttak (i standardmodellen). Det er derfor svært viktig at modellene er velfungerende og rettferdige. Hvis justeringsfaktoren skal settes likt for pensjonsinnretningene og dermed settes uten konkurranse, kan dette være problematisk, spesielt når endelig risiko ikke blir kjent på flere tiår. En annen utfordring hvis justeringsfaktoren skal settes likt for alle pensjonsinnretninger, er at det kan bli mye restrisiko som det må tas høyde for gjennom den årlige premien for utvikling av dødelighet etter uttak. Dette vil kunne medføre at denne risikopremien kan bli betydelig.

I lovutkastet gis pensjonsinnretningene adgang til å ta en risikopremie hvis de har levealdersrisiko som ikke er omfattet av justeringsfaktoren. I den sammenheng stilles det spørsmål til hvorvidt det vil bli en skjevhet i modellen så lenge det gis anledning til å ta premie for risiko som er høyere enn et gjennomsnitt, samtidig som det ikke sies noe om hvordan risikoen som da vil være lavere enn gjennomsnittet, eventuelt skal tilgodesees.

Disse medlemmene mener at justeringsfaktoren/delingstallet bør inneholde mest mulig av antatt risiko, bl.a. må prognoser for fremskrevet dødelighet inngå i justeringsfaktoren. Det savnes også en tydeligere omtale av hvordan premiefastsettelsen av risikopremien for utvikling av dødelighet etter uttak skal kunne gjøres. Hvis det blir mulighet til full differensiering for eksempel på kjønn og sosioøkonomi, kan ulike foretak/pensjonister kunne få svært ulik premie, noe som igjen vil kunne føre til forskjellige seleksjonseffekter blant annet når det gjelder valg av produkt eller utbetalingslengde.

Disse medlemmene hadde også ønsket en nærmere beskrivelse av hvordan forsikringsvirksomhetsloven eventuelt skal komme inn i bildet. Hvis tanken er at risikooverskuddet skal gå til eier, slik situasjonen er for gruppelevsforssikring, vil modellen kunne være uheldig når man tar i betraktning de store beløpene og den langhalede risikoen det her er snakk om. Det må derfor avklares hvordan modellen skal fungere med hensyn på overskuddsdeling, hvordan pensjonsinnretningene vil håndtere svingninger i risikoresultatet, uventet utvikling i dødelighet etter uttak, hvordan eventuelt avsetninger bygges opp og benyttes osv.

Disse medlemmene mener videre det bør sees grundigere på hvordan man håndterer dødelighetsrisiko for ordninger med tidsavgrenset utbetalingsperiode. Det bør vurderes alternative løsninger der man ikke tar utgangspunkt i folketrygdens delingstall/justeringsfaktor som brukes ved livsvarige utbetalinger, men heller vurderer egne faktorer/modeller. Videre må det beskrives hvordan det eventuelt skal være adgang til å ta risikopremie for utvikling av levealder etter uttak i tilfeller med tidsavgrenset uttak. Behovet for premie her antas å være betydelig begrenset.

3 Høringsinstansenes merknader til håndtering av levealdersrisiko

Den Norske Aktuarforening støtter de av Banklovkomisjonens medlemmer som mener at forholdene rundt delingstall, justeringsfaktor og premie for utvikling av dødelighet etter uttak ikke er tilstrekkelig utredet. Det pekes på at dødelighetsarven etter forslaget kan bli svært tilfeldig, blant annet avhengig av alders- og kjønns sammensetningen hos pensjonsleverandøren. Dødelighetsarv vil kunne bli en konkurransefaktor, siden foretaket til en viss grad kan velge å flytte pensjonsordningen over i en bestand som gir mer dødelighetsarv. Aktuarforeningen mener at en enklere og mer forutsigbar måte å håndtere dødelighetsarv på i opptjeningsperioden vil være å benytte tariffen fastsatt etter forsikringsmessige prinsipper og ikke reell frigjort kapital ved død. Da har pensjonsinnretningen fremdeles en forsikringsrisiko, mens tilført dødelighetsarv blir forutsigbar for medlemmene i pensjonsordningen og utilsiktet konkurranse unngås. Aktuarforeningen reiser også spørsmålet om den foreslåtte måten å håndtere dødsrisiko på kan kalles forsikringsvirksomhet og oppfylle krav i henhold til forsikringsvirksomhetsloven og europeiske forsikringsdirektiver.

Aktuarforeningen uttaler at hverken delingstallene eller levealdersjusteringen som benyttes i folketrygden bør overføres direkte til privat tjenstepensjon. Levealdersjusteringen bør skje ut fra endringer i dødeligheten blant kollektivt pensjonsforsikrede og eventuelt ut fra endring i forventet utvikling av dødeligheten etter pensjonsuttak. Ved bruk av tariffen som angir forventet gjenstående levetid og tilførsel av dødelighetsarv hvert år etter tariffens forutsetninger, kan det beregnes en ytelse basert på en pensjonsbeholdning. Denne satsen (engangspremiesats) kan likestilles med et delingstall og kan beregnes for flere uttakaldre. Behandling av levealdersrisiko i utbetalingsperioden må baseres på vanlige forsikringstekniske prinsipper og forsikringsvirksomhetsloven må gjelde. Belastning av en risikopremie i utbetalingsperioden blir da unødvendig.

Aktuarforeningen gir innspill til en alternativ modell for håndtering av levealdersrisikoen hvor delingstallene uttrykker forventet gjenstående levetid i forsikringsbestanden på utbetalingstidspunktet og forventninger om endringer i dødelighet etter dette, og der risikoen er kjønnsavhengig. Det vises til at modellen gir en viss forsikringsrisiko for pensjonsinnretningen, men på et lavere nivå enn i dag. Videre vil forsikringsvirksomhetsloven kunne opprettholdes uendret i forhold til håndtering av forsikringsrisiko. Det vil også være mulighet for å kunne oppbevare pensjonsbeholdningen etter prinsippene i loven dersom levealdersrisikoen viser seg å bli ennå større enn antatt.

Når det gjelder pensjonsregulering viser Aktuarforeningen til at det i lovutkastet står at årlig avkastning av midlene i det enkelte medlems pensjonsbeholdning i utbetalingsperioden skal utbetales som tillegg til medlemmets pensjonsytelse i påfølgende år. Utbetaling av avkastningen i påfølgende år oppfattes som en merkelig løsning som vil påvirke hele reguleringsteknikken. Det reises spørsmål om dette har vært hensikten. I så fall må forholdet vurderes nærmere.

Aktuararkonsulenters Forum støtter fullt ut høringsuttalelsen fra Den Norske Aktuarforening og forutsetter at disse innspillene hensyntas i det videre arbeid. Det vises også til at aktuarielle metoder og prinsipper for håndtering av forsikringsrisiko ikke er vurdert.

Finanstilsynet peker på at det er grunnleggende forutsetninger ved fastsettelse av delingstall som er ulike mellom folketrygden og tjenstepensjonsordningene, slik som avvik fra dødeligheten i befolkningen og de antakelser om lønnsvekst og pensjonsregulering som er innbakt i folketrygdens delingstall. Ulikhetene er så vidt mange og betydelige at det er lite hensiktsmessig å basere beregning av ytelsene i en tjenstepensjonsordning på folketrygdens delingstall i kombinasjon med

flere justeringsmuligheter. Et nærliggende alternativ er å beregne et pensjonsbeløp ut fra alder og pensjonsbeholdning som er slik at forventet forsikringsteknisk kontantverdi av pensjonsutbetalingene blir lik pensjonsbeholdningen, uten å gå veien om folketrygdens delingstall.

Finanstilsynet viser til at lovutvalget foreslår å benytte delingstall som er felles for menn og kvinner, og som betegnes som kjønnsnøytrale. Lovutkastet (§ 4-11 annet ledd punkt b og § 4-14 annet ledd) åpner likevel for at det kan tas premie for merrisiko som følger av forhøyet levealdersrisiko. Premien for levealdersrisiko skal fordeles mellom pensjonsordningene med forhøyet risiko etter et nærmere angitt fordelingskriterium. Finanstilsynet peker på at slik forhøyet risiko kan være høy andel av kvinner i bestanden, og at det i så fall er åpnet for en modifisering av prinsippet om kjønnsnøytrale delingstall.

Finanstilsynet reiser spørsmål ved om det i tilstrekkelig grad er vurdert alternative modeller for håndtering av dødelighetsrisikoen og viser til at livsforsikringsselskapene vil innføre et såkalt dynamisk dødelighetsgrunnlag i kollektiv pensjonsforsikring, med virkning fra 2014. Finansnæringens Fellesorganisasjon oversendte endelig rapport om nytt dødelighetsgrunnlag til Finanstilsynet i august 2012, med endringer 1. november 2012.

Finanstilsynet påpeker at alternativet med dynamisk dødelighetsgrunnlag gir en annen fordeling av levealdersrisiko og tilknyttede kostnader mellom forsikringstakere, forsikrede og pensjonsleverandører enn Banklovkommisjonens forslag. I en dynamisk dødelighetsmodell vil dødeligheten også avhenge av kalendertid, slik at en 60-åring i 2030 har høyere forventet levealder enn en 60-åring i dag. Modellen bygger således på en antatt dødelighet i startåret og en dødelighetsfremskrivning (en funksjon som skal beskrive fremtidig dødelighetsgrunnlag pr. år). Grunnlaget vil da i stor grad følge nedgangen i dødelighet, slik at det ikke vil være nødvendig å endre dødelighetsgrunnlagene så ofte. Ved bruk av dynamisk dødelighetsgrunnlag vil medlemmene for hvert innskudd kunne opptjene en ytelse basert på samme prinsipper som for engangsbetalt foretakspensjon. Dødelighetsgrunnlaget kan benyttes både i opptjeningsperioden og utbetalingsperioden.

I en dynamisk modell vil foretakene bære en større del av kostnaden ved forventet økt levealder gjennom høyere premier år for år, gitt at ytelsesnivået skal sikres, slik at levealdersrisikoen i pensjonsinnretningene blir av mindre økonomisk betydning for arbeidstakerne. Ved å legge inn rimelige marginer i et dynamisk dødelighetsgrunnlag vil det ikke være urimelig risikabelt for pensjonsinnretningene å fortsatt tilby pensjonsforsikring uten annen form for levealdersjustering. Finanstilsynet opplyser videre at ved gjennomføringen av nytt dødelighetsgrunnlag, vil tilsynet stille krav om at pensjonsinnretningene anvender realistiske antagelser om fremtidig dødelighetsreduksjon, som forutsetningsvis gir et årlig risikooverskudd i overskuelig fremtid.

Finanstilsynet peker videre på at lovutvalgets forslag skiller seg på to måter fra ytelsespensjon etter foretakspensjonsloven. For det første er det i forslaget *faktisk* dødelighetsarv som skal fordeles, mens det for ytelsespensjon er *beregnet* dødelighetsarv. For det andre blir fordelingen annerledes i og med at det foreslås at dødelighetsarven skal fordeles i forhold til pensjonsbeholdningen. Dødelighetsarven vil kunne bli svært tilfeldig og variere mye fra år til år, bl.a. avhengig av sammensetningen av kjønn og alder i bestanden. Dette vil innebære at to medlemmer med samme pensjonsbeholdning vil bli tilført samme beløp i dødelighetsarv uansett medlemmenes alder. Konsekvensen av lovutvalgets forslag til fordeling av faktisk dødelighetsarv vil være at de nye ordningene vil være mest attraktive for foretak med yngre ansatte da de vil bli subsidiert av foretak med eldre ansatte. For å unngå denne urimeligheten kunne man tenke seg å fordele den faktiske

dødelighetsarven i forhold til pensjonsbeholdning innen hver årgang, men, hvis ikke pensjonsinnretningen har en svært stor bestand, vil dette kunne medføre store tilfeldigheter i fordelingen. Alternativt kunne den totale faktiske dødelighetsarven fordeles etter samme nøkkel som for ytelsespensjon. Dette vil i praksis bli slik man i dag gjør i ytelsespensjon, da overskudd på dødelighet fordeles i forhold til risikopremie. Selv hvis man gjør det siste, vil det kunne bli svært store tilfeldigheter hos pensjonsinnretninger med små bestander, f.eks. små pensjonskasser, hvor det kan gå årevis mellom hvert dødsfall.

Når det gjelder reguleringstillegg til medlemmets pensjonsytelse i utbetalingsperioden, viser Finanstilsynet til at det ved innføring av foretakspensjonsloven i 2001 ble slått fast at varig sikring av pensjonsytelsene skulle være det eneste tillatte, for å unngå de åpenbart uheldige sider ved at pensjonistene får sine ytelser redusert til de opprinnelige pensjonsbeløpene. Finanstilsynet påpeker at det foreliggende lovutkast legger opp til at det ikke i noen situasjoner skal være mulig å sikre varige reguleringstillegg til medlemmets pensjonsytelse i utbetalingsperioden ved engangspremie, og peker på nytt til de åpenbart uheldige sider ved at pensjonistene kan få sine ytelser redusert til de opprinnelige pensjonsbeløpene, også med henvisninger til tidligere pensjonsregelverk. Det vises videre til at en sikring ved engangspremie er i alle henseender en meget enkel løsning for pensjonsinnretningene, både forsikringsteknisk og systemteknisk.

Finansnæringens Fellesorganisasjon påpeker at bruk av delingstall og adgang til å kreve etterskuddsvis premie for levealdersrisiko bryter med virksomhetsreglene i livsforsikring. Det anføres at etterskuddsvis innkreving av premie for levealdersrisiko (restrisiko) har flere uheldige sider, bl.a. de konkurransemessige konsekvensene av at premien bare skal innkreves bare fra de foretak som har et risikoavvik, noe som kan føre til at livselskapene avstår fra å kreve slik premie.

Pensjonskasseforeningen uttaler at den foreslåtte modellen for beregning av første års pensjon med utgangspunkt i folketrygdens delingstall og med en felles korreksjonsfaktor, neppe er gjennomførbar. Det er ikke meningsfylt å ta utgangspunkt i folketrygdens delingstall.

Foreningen mener løsningen med en egen premie for levealdersrisiko i utbetalingsperioden ikke anses som en adekvat løsning for å håndtere forskjeller i levealder mellom pensjonsordninger, og har heller karakter av å være en pensjon over drift for medlemmer som lever lenge. Det stilles spørsmål om forslaget oppfyller kravet til å være en fullfinansiert pensjonsordning.

Arbeidsdepartementet peker på at ulikhetene mellom alderspensjon i folketrygden og i privat tjenstepensjon gjør at det ikke alltid er hensiktsmessig å anvende folketrygdens løsninger direkte. Dette gjelder særlig prinsippene for levealdersjustering og utforming av reguleringsbestemmelsene for pensjon under opptjening og under utbetaling. Arbeidsdepartementet støtter de medlemmer av Banklovkommisjonen som mener at prinsippene for levealdersjustering bør utredes nærmere. Videre bes Finansdepartementet vurdere hvordan levealdersrisiko kan håndteres innenfor private tjenstepensjonsordninger.

Statistisk sentralbyrå påpeker en misvisende omtale i lovutredningen av hvordan delingstallene i folketrygden blir fastlagt. Det påpekes at delingstallene i folketrygden er fastlagt det året medlemmets årskull fyller 61 år, men utelukkende på grunnlag av observerte endringer i dødeligheten. Delingstallet vil ikke ta hensyn til den forventede nedgangen i dødeligheten i årene etterpå slik at forventet gjennstående levetid blir undervurdert. Dette er uten betydning i folketrygden. For tjenstepensjonsordninger bør forventet gjennstående levealder avspeiles.

Norwegian Insurance Partner AS (NIP) er av den oppfatning at vanlige premietariffer og gjeldende forsikringstekniske prinsipper bør legges til grunn for fordeling av dødelighetsarv i opptjenings-tiden. Videre vil NIP ikke tilrå at det ved beregning av årlig pensjon benyttes folketrygdens delingstall med justeringsfaktor og særskilt premie for levealdersrisiko. Det vises til at premie for levealdersrisiko ved merrisiko (f.eks. høy kvinneandel) kan føre til flytting til en pensjonsinnretning uten slik merrisiko. Dette kan gi uheldige konkurransemessige følger. NIP støtter de av Banklov-kommisjonens medlemmer som mener at forslaget om delingstall, justeringsfaktor og premie for levealdersrisiko ikke er tilstrekkelig utredet.

NIP tilrå at det nye dynamiske dødelighetsgrunnlaget som vil bli innført i 2014 bør anvendes både i opptjenings-tiden og utbetalingstiden. Behovet for særskilt premie for levealdersjustering vil da bortfalle.

Når det gjelder pensjonsregulering bemerker NIP at de foreslåtte regler medfører at det ikke er pensjonsbeholdningen som reguleres og gir varige tillegg til pensjonsytelsene slik som etter foretakspensjonsloven. NIP tilrår at gjeldende pensjonsreguleringsprinsipper videreføres, da det gir jevnere pensjonsutbetalinger enn om årets avkastning anvendes fullt og helt til reguleringstillegg i det påfølgende år.

Næringslivets Hovedorganisasjon (NHO) mener at forslagens bestemmelser når det gjelder delingstall, justeringsfaktor og premie for dødelighet ikke er tilstrekkelig utredet. Det er uklart hvordan forslaget vil fungere i praksis, f.eks. når det gjelder seleksjonseffekter og overskudds-tildeling. Videre pekes på faren for mye restrisiko, som må dekkes gjennom årlig premie og som fører til at denne premien blir høy. Adgangen til etterskuddsvis innkreving av premie for levealdersrisiko (restrisiko) er etter NHOs mening usymmetrisk. Det pekes i den forbindelse på at tilfeller med lav risiko ikke er behandlet. Videre anføres at mest mulig antatt risiko, herunder framskrevet dødelighet, bør inngå i justeringsfaktoren. NHO støtter ikke forslaget slik det foreligger nå, og foreslår nærmere utredning i fase III.

NHO peker videre på at pensjonsinnretningene ikke står noen biometrisk risiko i opptjenings-tiden knyttet til utvikling i levealder, og at pensjonsinnretningene bare står en svært begrenset risiko i utbetalingstiden.

Risikoforskyvning over til de forsikrede, både når det gjelder levealder og avkastning, blir også påpekt av flere andre høringsinstanser.

UNIO (Hovedorganisasjonen for universitets- og høyskoleutdannede) har merket seg at flere fagmiljøer mener at delingstallene må oppjusteres betydelig, og ber Finansdepartementet komme med en grundig utredning av dette og andre forhold ved det nye tjenstepensjonsproduktet. Videre mener UNIO at gjeldende foretakspensjonsordninger må kunne videreføres og peker på at ordningene har vist seg robuste i normalår og har gitt gode og forutsigbare ytelser til medlemmene.

Akademikerne påpeker at kun de nye produktene er beskrevet i forslaget, og at det er vanskelig å ta stilling til forslaget når det ikke er kjent hva som skal skje med dagens pensjonsordninger. Videre anføres at forslaget innebærer en kraftig overføring av risiko til arbeidstakerne både når det gjelder levealder og avkastning.

Akademikerne støtter ikke adgangen til å ta premie for levealderisiko i utbetalingsperioden, da dette må være en del av den risiko livselskapet påtar seg ved å levere produktet. Denne risikoen må det tas betalt for i forkant. Høringsuttalelsen er vedlagt en rapport (laget av Actecan på oppdrag) som etter Akademikernes oppfatning viser at det er forhold rundt delingstall som burde vært nøyer vurdert i utredningen. Rapporten viser at delingstallene må bli vesentlig høyere enn i folketrygden, og da er de foreslått innskuddspremiesatsene for lave til å sikre et pensjonsnivå som i dagens ytelsesordninger.

4 Finanstilsynets vurdering

I det følgende gis en nærmere omtale av den pågående endring av premietariffen i kollektiv pensjonsforsikring, overgangen til et dynamisk dødelighetsgrunnlag K2013. Det redegjøres for folketrygdens bruk av delingstall kontra bruken av dødelighetsgrunnlag. Videre gis det en omtale av hvordan overskudd anvendes til oppskrivning av løpende pensjonsytelser. Og endelig følger en beskrivelse av problemstillinger knyttet til kjønnsnøytrale premier.

4.1 Revisjon av premietariffer i kollektiv pensjonsforsikring

Dødelighetsgrunnlaget og sivilstandselementene som var grunnlag for den gjeldende premietariffen K2005 var basert på erfaringsmateriale fra livsforsikringsselskapene for perioden 1996 til 2001. K2005 er en nettotariff, og Finanstilsynet har fastsatt minimum sikkerhetsmarginer (15 prosent for menn og 10 prosent for kvinner, likevel ikke sikkerhetsmarginer for løpende pensjonsytelser pr. 1. januar 2008). Premietariffen hadde i utgangspunktet både en statisk og en dynamisk modell, men alle livsforsikringsselskapene videreførte på grunn av tidspress i implementeringsfasen en statisk modell, mens et fåtall pensjonskasser valgte å innføre en dynamisk modell. K2005 forutsetter en fortsatt nedgang i dødeligheten frem til 2020. Nedgangen i dødeligheten har imidlertid vært større enn forutsatt i K2005, og Finanstilsynet kunne etter kort tid konstatere at premietariffen K2005 (med statisk dødelighet og minste sikkerhetsmarginer) var klart for svak.

Nyere dødelighetsstatistikk fra Statistisk sentralbyrå fremviste i 2010 en så vidt stor nedgang i dødeligheten i de seneste årene at det var påkrevet å foreta en fornyet gjennomgang av dødelighetsforutsetningene i premietariffen for kollektiv pensjonsforsikring. Finanstilsynet ba derfor høsten 2010 om at Finansnæringens Fellesorganisasjon (FNO) igangsatte arbeidet med ny premietariff. FNO oversendte endelig rapport om nytt dødelighetsgrunnlag til Finanstilsynet i august 2012, med endringer 1. november 2012. Med utgangspunkt i FNOs rapport er Finanstilsynet nå i slutfasen i arbeidet med nytt dødelighetsgrunnlag i kollektiv pensjonsforsikring, benevnt K2013, som er basert på en fremskrivningsmodell av typen dynamisk dødelighetsgrunnlag der man legger til grunn at dødeligheten reduseres for hvert år etter startåret 2013. Finanstilsynet tar sikte på å sluttbehandle rapporten i løpet av kort tid, og vil da legge frem tilsynets endelige krav til minste avsetningsnivå. Det nye dødelighetsgrunnlaget skal anvendes fra 1. januar 2014.

4.2 Dynamisk dødelighetsgrunnlag kontra delingstall

Banklovkommisjonen uttaler følgende om bruk av folketrygdens delingstall i NOU'ens punkt 5.2.2 side 65:

I ny folketrygd er problemene knyttet til den langsiktige økningen i befolkningens levealder håndtert ved en ordning som innebærer at det ved uttak av pensjon gjennomføres såkalt levealdersjustering av årlige pensjonsytelser. Ordningen forutsetter at det årlig fastsettes delingstall som, ut fra utviklingen i dødelighet i befolkningen frem til uttakstidspunktet, reflekterer økningen i forventet levetid for arbeidstakere ved ulike uttaksaldrer mellom 62 og 75 år, og som dessuten

sikrer at beregningen av årlig pensjon er nøytral i forhold til faktisk alder ved uttak av pensjon. *Banklovkommisjonen* mener at det ville være en fordel sett i forhold til behovet for tilpasningen av reglene for kollektiv tjenstepensjonsforsikring til ny folketrygd og til de samfunnsmessige hensyn som begrunner levealdersjustering av folketrygdens alderspensjon, om delingstallene i ny folketrygd kunne tjene som utgangspunkt for reglene om beregningen av alderspensjon ved kollektiv pensjonsforsikring. (...)

Finanstilsynet har i sin høringsuttalelse gitt uttrykk for at det er lite hensiktsmessig å basere beregningene av ytelsene i tjenstepensjonsordninger på folketrygdens delingstall i kombinasjon med flere justeringsmuligheter. De øvrige høringsuttalelsene gir etter tilsynets oppfatning en solid understøttelse av at det finnes en betydelig rekke faglige og praktiske utfordringer knyttet til en eventuell innføring av et opplegg basert på folketrygdens delingstall for å håndtere utfordringer ved lengre levetid i private forsikringsbaserte pensjonsordninger. For så vidt gjelder høringsuttalelsene på dette området, vises til nærmere omtale i punkt 3 ovenfor.

Etter Finanstilsynets vurdering vil de problemer som er reist knyttet til bruk av folketrygdens delingstall falle bort dersom man i stedet for delingstallsmodellen hensyntar den forventede levealdersutvikling gjennom anvendelse av et dynamisk dødelighetsgrunnlag basert på rimelige antagelser.

Banklovkommisjonen har et sterkt fokus på viktigheten av å forhindre ytterligere akkumulering av levealdersrisiko (og avkastningsrisiko) i pensjonsinnretningene i fremtiden. Dette av hensyn til pensjonsinnretningenes økonomi og soliditet. Finanstilsynet deler disse vurderingene. Finanstilsynet vil imidlertid påpeke at målsetningen om et bærekraftig pensjonssystem ikke nødvendigvis må baseres på at pensjonsinnretningenes samlede ansvar i utbetalingsperioden som hovedregel skal fastlegges ved uttaket av pensjon og innenfor rammen av opptjent pensjonsbeholdning på uttakstidspunktet. Målsetningen kan også ivaretas av et opplegg bygget på tradisjonelle forsikringstekniske prinsipper gjennom hele forsikringstiden. Faren for akkumulering av levealdersrisiko reduseres til et minimum ved innføring av et dynamisk dødelighetsgrunnlag basert på at grunnlaget i rimelig grad følger fremtidig nedgang i dødeligheten over en lang periode.

Levealdersjustering ved bruk av delingstall innebærer at risikoen for utviklingen i dødelighet overføres til den enkelte arbeidstaker i pensjonsordningene i opptjeningsperioden. Gjennom innføringen av en ordning basert på prinsippene for levealdersjustering i folketrygden oppnår man (som omtalt i punkt 2 foran) at pensjonsinnretningenes levealdersrisiko reduseres til null i opptjeningsperioden og så å si til null i utbetalingsperioden. Prinsipielt sett innebærer dette en vesentlig endring av pensjonsinnretningenes rammebetingelser sammenlignet med hva forholdet er under dagens ytelsesbaserte foretakspensjonsordninger. Finanstilsynet viser til at pensjonsinnretningenes oppgave er å overta risiko. Prisen for å overta risiko skal tilpasses de ulike risikoer, og det skal i tillegg gjøres påslag på prisen med nødvendige sikkerhetsmarginer. Bruk av delingstall fritar pensjonsinnretningene for nesten enhver levealdersrisiko innen kollektiv tjenstepensjonsforsikring.

Bruk av delingstall fører til en betydelig forskyvning av risiko over på arbeidstakerne. Ved bruk av forsikringsteknisk beregningsgrunnlag etter en dynamisk modell for dødelighetsutviklingen vil fordelingen av risiko mellom pensjonsinnretningen, arbeidsgiveren og arbeidstakerne bli langt mer balansert. Likevel vil modellen ikke påføre pensjonsinnretningene en fremtidig levealdersrisiko som er særlig tyngende. Levealdersrisikoen lar seg beregne med rimelig sikkerhet selv over lange

tidsrom, så lenge pensjonsinnretningene følger dødelighetsutviklingen og tilpasser tariffene for det tilfelle at utviklingen skulle gi grunnlag for endringer.

Selv om bruk av et kvalitativt sterkt dynamisk dødelighetsgrunnlag vil medføre en mer håndterbar biometrisk risiko for pensjonsinnretningene enn de tarifferingssystemer som hittil har vært toneangivende, ser Finanstilsynet behovet for å vektlegge hensynet til en signifikant reduksjon av innretningenes biometriske risiko. Det bør derfor vurderes å etablere en modell med en modifisert bruk av et dynamisk dødelighetsgrunnlag. Dette er nærmere beskrevet i punkt 5 nedenfor. I en slik modell fjernes biometrisk risiko i opptjeningsperioden, mens pensjonsfastsettelsen ved tidspunktet for pensjonsuttak baseres på et dynamisk dødelighetsgrunnlag.

Når det gjelder samfunnsmessige hensyn mener Finanstilsynet at overordnede målsetninger ivaretas bedre ved bruk av et dynamisk dødelighetsgrunnlag. Opplegget for pensjonsopptjening vil fortsatt støtte opp under arbeidslinjen ved at prinsippet om at det lønner seg å stå i arbeid er ivaretatt. Folketrygdens bruk av delingstall tar utgangspunkt i at det er medlemmene som skal betale for økt levealder, ved at pensjonen går ned når pensjoneringsalder holdes fast. Dette har Banklovkommisjonen forsøkt å overføre til ny tjenestepensjon og det ligger som en føring også i Finanstilsynets forslag om bruk av et dynamisk dødelighetsgrunnlag (se underpunkt 5.3 modell 4). Konsekvensen er at arbeidsgivers premie skal være uavhengig av kalendertid, hvilket vil medføre at medlemmenes pensjon vil avta med kalendertid (fordi dødelighetsrisikoen avtar over tid). Medlemmene må dermed arbeide lenger for å ha krav på samme pensjonsytelse. Videre vil prinsippene i lovutkastet om oppbygging av en pensjonsbeholdning og bruk av alleårsopptjening gjelde uten praktiske problemer av noen art.

Et spørsmål er om bruk av delingstall vil gjøre pensjonsberegningene enklere å forstå for arbeidstakerne enn ved bruk av en metode basert på forsikringstekniske beregningsgrunnlag. Det ligger riktignok avanserte og kompliserte modeller bak et forsikringsteknisk oppbygget pensjonssystem. Kompleksiteten blir imidlertid ivaretatt ved at pensjonsinnretningene gjennom lang og fast praksis, og godt innarbeidede datasystemer, har opparbeidet den nødvendige spesialkompetanse. Etter Finanstilsynets vurdering vil levealdersjustering ved bruk av forsikringstekniske systemer fremstå som vel så enkelt og forutsigbart for medlemmene som bruk av delingstall.

4.3 Reguleringstillegg til medlemmets pensjonsytelse i utbetalingsperioden

Lovutkastet legger til grunn at pensjonsytelsene skal beregnes ved uttaksalder ved bruk av delingstall. Det forutsettes videre at årlig avkastning av midlene i det enkelte medlems pensjonsbeholdning i utbetalingsperioden skal utbetales som et rent tillegg til pensjonsytelsen i det påfølgende året. Det legges ikke opp til at det i noen sammenhenger skal benyttes et forsikringsteknisk beregningsgrunnlag av tradisjonell type for å sikre pensjoner som kommer til utbetaling. Flere høringsinstanser har påpekt at dette er en uheldig løsning. Det er blant annet vist til at det ved innføring av foretakspensjonsloven i 2001 ble slått fast at varig sikring av pensjonsytelsene skulle være det eneste tillatte. Det ble den gang vist til at man burde søke å unngå de åpenbart uheldige sider ved at pensjonistene får sine ytelser redusert, slik konsekvensen kan bli når overskudd anvendes til temporær oppregulering, noe som skapte usikkerhet og misnøye blant pensjonistene. Finanstilsynet vil for ordens skyld minne om at folketrygdens delingstall opphører ved 75 år. Se nærmere omtale i punkt 3 foran.

Etter Finanstilsynets oppfatning bør derfor årlig avkastning som skal anvendes til regulering av medlemmenes pensjonsytelser benyttes som engangspremie for varig sikring av forhøyede

pensjonsytelser i utbetalingsperioden. Dette innebærer at et forsikringsteknisk beregningsgrunnlag må benyttes.

4.4 Kjønnsnøytrale premier

Banklovkommisjonen uttaler at bruk av kjønnsnøytrale tariffer vil være i samsvar med et grunnleggende prinsipp i EU/EØS-lovgivningen som gjennom rettspraksis i EU har fått stadig økende fokus. Finanstilsynets oppfatning er at EU/EØS-lovgivningen *ikke* stiller krav om kjønnsnøytrale premier innen kollektiv pensjonsforsikring. Det er riktignok et direktiv om likestilling mellom kjønn når det gjelder varer og tjenester (Rådsdirektiv 2004/113/EF). Norge sluttet seg til dette direktivet i 2010. Etter en dom i EU-domstolen i 2011 (Case C-236/09 (Test-Aschats)) er det klart at dette direktivet krever kjønnsnøytrale premier og ytelser innen forsikring. Direktiv 2004/113/EF gjelder imidlertid bare for varer og tjenester som er private, frivillige og uavhengige av ansettelsesforholdet. Både i direktivet og i dommen fra EU-domstolen presiseres det at kravet om kjønnsnøytrale premier og ytelser *ikke* gjelder for bedriftsrelaterte avtaler hvor arbeidsgiver er avtalepart. Likestilling mellom kjønn innen kollektive avtaler er dekket av et annet direktiv, Direktiv 2006/54/EF. Artikkel 9(1) (h) i dette direktivet sier eksplisitt at det ikke er diskriminerende å gi forskjellige pensjonsytelser til kvinner og menn dersom det er begrunnet i aktuarielle data. Det synes altså å være en erkjennelse av at man innen tjenstepensjonsforsikring skal tariffere ut fra faktisk risiko og ta hensyn til forskjeller i dødelighet og uførhet mellom menn og kvinner. Finanstilsynet oppfatter det slik at det er ganske vanlig i EU å differensiere premien slik at det blir like ytelser for kvinner og menn i kollektive forsikringer. Dette har man som kjent gjort i Norge i flere tiår.

Lovutvalget har ikke utredet hvilke konsekvenser det vil innebære for pensjonsinnretningene og pensjonsordningene dersom man ikke skal ta hensyn til kjønn som en faktor ved håndtering av dødelighetsrisiko. Etter Finanstilsynets oppfatning er det av stor betydning at det ved anvendelse av et forsikringsteknisk oppbygd dødelighetsgrunnlag tas hensyn til den vesentlige forskjell i levealder det er mellom menn og kvinner (jf. også Finansdepartementets brev av 31. oktober 2012 der det påpekes at biometrisk risiko skal prises riktig). Det er en grunnleggende forutsetning i forsikring at premien står i forhold til den risikoen de forsikrede representerer for pensjonsinnretningene ut fra statistiske kjennetegn. Risikoen vil her være statistisk sannsynlighet for utbetaling. Premiene skal på et gitt senere tidspunkt kunne dekke de forpliktelsene pensjonsinnretningen har påtatt seg med hensyn til å utbetale pensjoner. Det at premien for en forsikring kan være ulik for menn og kvinner gjenspeiler nettopp ulik risiko for å måtte utbetale pensjon. Kravene til samsvar mellom risiko og premie er nedfelt i forsikringsvirksomhetsloven. Gjeldende lovgivning er videre basert på at dødelighetsgrunnlaget som legges til grunn ved beregning av premien også skal anvendes ved beregning av de forsikringstekniske avsetningene (forsikringsvirksomhetsloven § 9-16 første ledd). Finanstilsynet legger etter dette til grunn at det vil måtte benyttes kjønnsdifferensierte premier i oppsparingsperioden for å oppnå like pensjonsytelser for samme opptjeningsperiode.

Livsforsikringsselskapenes dødelighetserfaringer avviker relativt mye fra dødeligheten i hele befolkningen. Personer som skal tegne livsforsikring må normalt gi en erklæring om sin helse, mens det utstedes arbeidsdyktighetserklæring fra arbeidsgiver i kollektiv pensjonsforsikring. På den måten får livsforsikringsselskapene et utvalg av personer med relativt bedre helse enn befolkningen sett under ett. Det fremgår av tabell i avsnitt 2 at observert dødelighet i kollektiv pensjonsforsikring (som et grovt gjennomsnitt) ligger 25-30 prosent lavere enn i Norges befolkning. Videre er forventet gjenstående levetid ca. 3 ½ år kortere for menn enn for kvinner for de aldersgrupper som er mest aktuelle i forsikringsbestanden.

Ved bruk av det nye dødelighetsgrunnlaget K2013 vil nettopremier for kvinner i prosent av menn ligge på ca. 117 prosent for livsvarig alderspensjon og ca. 101,5 prosent for en kombinasjon med 100 prosent alderspensjon, 50 prosent ektefellepensjon og 40 prosent barnpensjon, ut fra en beregningsrente på null prosent. Dette innebærer, sagt på en annen måte, at (alderspensjons)premien for menn ligger om lag 15 prosent lavere enn for kvinner på grunn av forventet kortere levetid. Det kan også nevnes at ved å benytte en beregningsrente på 3 prosent vil nettopremier for kvinner i prosent av menn ligge på ca. 112 prosent for livsvarig alderspensjon og ca. 101,5 prosent for en kombinasjon ("100Ap og 50Ep og 40Bp").

Bruk av premier som er felles for menn og kvinner vil kunne føre til at foretak med hovedvekt av menn blant arbeidstakerne finner det lønnsomt å velge andre løsninger enn en pensjonsforsikring i et livsforsikringsselskap, dette som følge av at premienivaet for menn blir høyere enn det som motsvarer den faktiske risiko for denne persongruppen. Det mest nærliggende vil være opprettelse av innskuddspensjonsordning eller etablering av egen pensjonskasse. Et annet og meget viktig aspekt er at både for pensjonsordninger med hovedvekt av menn og pensjonsordninger med hovedvekt av kvinner vil avsetningene basert på kjønnsnøytrale tariffier ikke stå i forhold til faktisk risiko i forsikringsbestanden. Dette vil være i strid med innarbeidede prinsipper i norsk forsikringslovgivning gjennom mange tiår. Videre vil en kunne få ikke ubetydelige problemer i forbindelse med flytting av pensjonsordninger med en stor kvinneandel, der mottakende pensjonsinnretning vil kunne vegre seg for å motta pensjonsordninger som de facto er underreservert. Konkurransen i pensjonsmarkedet vil dermed kunne bli betydelig påvirket i negativ retning, i så fall en utvikling som ingen synes å ønske. Finanstilsynet peker også på at det foreliggende lovutkast fra Banklovkommisjonen om kjønnsnøytrale delingstall modifiseres betydelig ved at forhøyet risiko, f.eks. som følge av høy andel av kvinner i bestanden, blir kompensert ved krav om ekstra premie i utbetalingsperioden.

Når det gjelder tiltak for å gjennomføre kjønnsnøytralitet på forsikrings- og pensjonsområdet, har Banklovkommisjonen gitt uttrykk for at alternativet vil være en forholdsvis komplisert ordning med ulike innskuddspremier i prosent av lønn for menn og kvinner som også tar hensyn til at forskjellen i risiko varierer med alder. Det vil imidlertid etter Finanstilsynets oppfatning være en relativt enkel ordning å operere med ulike innskuddspremier i prosent av lønn for menn og kvinner i de nye tjenestepensjonsforsikringer, som også tar hensyn til at forskjellen i risiko mellom menn og kvinner i betydelig grad varierer med alder. Pensjonsbeholdningen som opptjenes i løpet av opptjenings-tiden blir da større for kvinner enn for menn ettersom menns forventede levetid er klart lavere enn for kvinner. At det opereres med ulike premier og ulike pensjonsbeholdninger for menn og kvinner er i tråd med forsikringstekniske prinsipper, og er som nevnt foran en direkte følge av ulikheter i risiko. Dette er etter Finanstilsynets vurdering ikke ordninger som er kompliserte å håndtere for de profesjonelle aktørene innen forsikringsbransjen.

Som nevnt foran er problemstillinger knyttet til kjønnsnøytralitet i private pensjonsordninger vurdert i NOU 2001: 27 (Om kjønnsnøytralitet i pensjonsordninger i privat sektor). Utvalget konkluderte blant annet med at ordninger hvor ulike årlige innbetalinger gir like årlige utbetalinger for de to kjønn er mer akseptabelt ut fra likestillingsmessige hensyn enn like årlige innbetalinger og ulike årlige utbetalinger for de to kjønn. Ut fra dette kom utvalget til at de tradisjonelle ytelsesbaserte foretakspensjonsordningene ut fra likestillingshensyn var tilfredsstillende siden de innebar at kvinner og menn fikk like utbetalinger på grunnlag av premier som tok hensyn til forskjellen i overlevelsrisiko mellom de to kjønn. Finanstilsynet vil peke på at i tradisjonelle pensjons-

ordninger med både alders- og etterlattedekninger vil premieforskjellen mellom menn og kvinner være helt marginal. For det tilfelle at premien knyttet til alderspensjon settes lik for menn og kvinner (i slike kombinerte pensjonsordninger) vil premieforskjellen mellom kjønnene ikke lenger være ubetydelig. Og endelig, hvis man også tar hensyn til ulike risikoer knyttet til uførhet, så vil de samlede premier for de to kjønn fortsatt være til dels svært ulike.

Innskuddspensjonsloven har (i tråd med forslagene i NOU 2001: 27) regler for bruk av kjønnsdifferensierte innskudd som tar hensyn til at dødeligheten er ulik for menn og kvinner. Pensjonsbeholdningen som opptjenes i løpet av opptjeningstiden blir da større for kvinner enn for menn ettersom menns forventede levetid er klart lavere enn for kvinner. Det vil etter Finanstilsynets oppfatning være en relativt enkel ordning å operere med tilsvarende ulike premieinnskudd i prosent av lønn for menn og kvinner i de nye tjenstepensjonsforsikringer.

5 Finanstilsynets forslag til alternativ håndtering av levealdersrisikoen

Finanstilsynet skal som angitt i punkt 1 foran, vurdere én eller flere alternative metoder for hvordan opptjent pensjonskapital kan omregnes til årlige pensjonsytelser og hvordan kapitalen og pensjonsytelsene skal behandles under utbetalingsperioden. Videre skal Finanstilsynet vurdere om det er behov for endringer for å tilrettelegge for at pensjonsinnretningene kan ta hensyn til kjønn som en faktor ved håndtering av biometrisk risiko, herunder om K2013 kan kjønnsnøytraliseres.

5.1 Sentrale forutsetninger og viktige hensyn

Finanstilsynet legger til grunn at en del sentrale elementer i utkastet til lov om kollektiv tjenstepensjonsforsikring må anses å ligge fast:

- Det kan velges mellom to ulike modeller for tjenstepensjonsforsikring; grunnmodellen og standardmodellen.
- Pensjonskapitalen kan forvaltes i en kollektivportefølje i pensjonsinnretningen eller i en særskilt investeringsportefølje; individuell eller med rett til investeringsvalg for foretaket.
- For grunnmodellen gjelder at årets avkastning skal tilføres pensjonsbeholdningen. For standardmodellen gjelder at pensjonsbeholdningen årlig skal reguleres med en lønnsindeks.
- Pensjonsinnretningen må garantere en minsteavkastning på pensjonsbeholdningen lik 0 prosent dersom midlene forvaltes i kollektivporteføljen. Det er anledning til å avtale en høyere garantert avkastning.

Videre er det en del hensyn det bør legges vekt på:

- Reduksjon (nedskalering) av pensjonsinnretningenes finansielle risiko
- Reduksjon (nedskalering) av pensjonsinnretningenes biometriske risiko, samt sikring av en forsvarlig håndtering av den biometriske risikoen og riktig prising av risikoen
- Reduserte krav til regnskapsføring av pensjonskostnader hos pensjonsinnretningenes kunder i forhold til kravene under dagens foretakspensjon
- To personer med identiske kjennetegn mht. alder, tjenestetid og lønnsutvikling, men med forskjellig kjønn, skal få beregnet lik pensjon (dvs. kjønnsnøytral "kollegaeffekt")
- Siden pensjonsavtalen i utbetalingsperioden må anses å være en ytelsespensjon, skal ikke initialpensjonen kunne reduseres, med mindre det er inngått avtale om individuelt investeringsvalg.

5.2 Svakheter ved det foreliggende lovutkast

Etter Finanstilsynets oppfatning er det enkelte svakheter i lovutkastet:

- Ved omregning av opptjent pensjonskapital til pensjonsytelser skal folketrygdens delingstall legges til grunn (§ 4-18 første ledd). Det er flere svakheter ved en slik modell (jf. høringsuttalelsene gjengitt i punkt 3 foran og Finanstilsynets vurderinger i punkt 4). Folketrygdens delingstall vil for eksempel ikke gi forventningsrett beregning av pensjonsytelsene, det er dermed vesentlig større sannsynlighet for at pensjonsinnretningen får et negativt enn et positivt resultat på pensjonsforretningen. Dette skyldes så vel biometriske forutsetninger som beregningstekniske forhold knyttet til folketrygdens delingstall.
- Lovutkastet har bestemmelser som gjør at reguleringstillegg til medlemmets pensjonsytelse i utbetalingsperioden ikke kan sikres varig, noe som kan føre til at pensjonistene får sine ytelser redusert til de opprinnelige pensjonsbeløpene.

Finanstilsynet stiller også spørsmål ved hvordan lovutkastet regulerer tildeling av dødelighetsarv i opptjeningstiden. Lovutkastets anvisning om tilførsel av en "forholdsmessig del" av total dødelighetsarv innebærer et prinsipielt brudd med forsikringsteknisk (korrekt) oppbygning av alderspensjonsbeholdninger, altså premiereserver. Dødelighetsarv tilført etter forsikringstekniske prinsipper gjenspeiler dødsrisikoen som funksjon av alder. Det vil si at den som overlever et bestemt år i "høy alder", får større vekst i premiereserven enn et yngre medlem med tilsvarende premiereserve. Dersom kun størrelsen på pensjonsbeholdningen blir lagt til grunn, blir "de yngre" subsidiert av "de eldre" i forhold til hvordan det ville ha vært med forsikringsteknisk oppbygning av pensjonsbeholdningen. Dette forholdet bør rettes opp, uavhengig av spørsmålet om å ta hensyn til kjønn som faktor i premieberegningen.

5.3 Drøfting av hvordan pensjonskapital kan omregnes til årlige pensjonsytelser

Etter Finanstilsynets oppfatning synes det naturlig å legge følgende sentrale momenter til grunn ved drøfting av hvordan pensjonskapital kan omregnes til årlige pensjonsytelser:

- Konsekvensen av en 0 prosent-garanti gjennom utbetalingsperioden er at alderspensjonsytelsen må bestemmes ved at pensjonsbeholdningen på uttakstidspunktet divideres med forventet gjenstående levetid. Dette gir en optimal utnyttelse av pensjonskapitalen, og en pensjonsytelse i samsvar med statistisk forventning.
- Det er betydelige utfordringer ved å estimere forventet gjenstående levetid. Det må kunne fastslås at folketrygdens delingstall ikke er et egnet estimat for denne størrelsen.
- Utbetalingsperioden vil for de generasjoner som nå nærmer seg pensjonsalder, i gjennomsnitt ha en varighet i størrelsesorden 18-20 år. De senere tiår har utviklingen gått ubrutt mot lengre levetid, slik at eksempelvis dagens 60-åringer har lavere forventet dødelighet enn 60-åringene i år 2000. Denne utviklingen gjør det nødvendig også å hensynta dødelighetsutviklingen utover i pensjonsutbetalingsperioden når forventet gjenstående levetid skal estimeres. Beregningen av folketrygdens delingstall er ikke i samsvar med et slikt estimeringsprinsipp. Folketrygden må imidlertid antas ikke å ha det samme behov som pensjonsinnretningene for å ta utgangspunkt i en forutsetning om økonomisk balanse ved fastsettelse av pensjonsytelsene.

Det synes etter dette naturlig å se på fire mulige modeller:

- i) Kjønnsnøytralt delingstall, felles for bransjen
- ii) Beregning av særskilt delingstall ut fra den enkelte pensjonsinnretnings portefølje

- iii) Fortsatt bruk av et forpliktende dødelighetsgrunnlag for fastsettelse av pensjoner
- iv) Modifisert bruk av dynamisk dødelighetsgrunnlag

Nedenfor gis en nærmere beskrivelse av modellene, den siste modellen forklares spesielt grundig. Finanstilsynet anser denne modellen som den klart beste for å ivareta utfordringene knyttet til håndtering av biometrisk risiko.

Modell 1 *Kjønnsnøytralt delingstall, felles for bransjen*

Kjønnsnøytrale delingstall, felles for bransjen, vil kreve at man får et regime med reguleringsfaktorer som følge av at en "uheldig kjønns sammensetning" i pensjonsinnretningens portefølje må justeres, jf. lovutkastet § 4-18 fjerde ledd. Bruk av slik reguleringsfaktor reverserer til en viss grad forutsetningen om kjønnsnøytralitet, i og med at en portefølje med relativt sterkt innslag av kvinner blir belastet sterkere enn en portefølje som følger bransjegjennomsnittet.

At denne justeringen, eller tilleggspremien, skal innbetales i perioden hvor pensjonen er under utbetaling, er også brudd på det klassiske forsikringsprinsippet om at premiebetalingen skal være avsluttet før forsikringsytelsen kommer til utbetaling. "Kollektiv tjenstepensjonsforsikring" i henhold til lovutkastet vil utvilsomt være forsikring i konsesjonsmessig forstand og underlagt forsikringsvirksomhetsloven.

Spesielt synlig blir dette forholdet i pensjonsordninger etter grunnmodellen, hvor denne tilleggspremien skal trekkes direkte fra pensjonsbeholdningens avkastning for den enkelte, og dermed redusere pensjonsreguleringen, eller om nødvendig fra den enkeltes pensjonsytelse.

Modell 2 *Beregning av særskilt delingstall ut fra den enkelte pensjonsinnretningens portefølje*

Det vil være mulig å knytte beregningen av delingstallet, og dermed pensjonsberegningen, opp til pensjonsinnretningens egen kjønns sammensetning i porteføljen, kombinert med egne dødelighets erfaringer.

Dette vil overflødiggjøre belastning av tilleggspremie i utbetalingstiden, men pensjonsinnretninger med overvekt av menn i porteføljen vil til gjengjeld fremstå med et konkurransefortrinn. Kjønns sammensetning i porteføljen bør etter Finanstilsynets oppfatning prinsipielt være et irrelevant konkurransekriterium.

Modell 3 *Fortsatt bruk av et forpliktende dødelighetsgrunnlag for fastsettelse av pensjoner*

Det dynamiske dødelighetsgrunnlaget K2013 er basert på omfattende teori hvor dødelighet også vil avhenge av kalendertid, og som derfor vil redusere behovet for senere grunnlagsendringer og dermed nye opptrappingsplaner. Det nye beregningsgrunnlaget vil suksessivt følge nedgangen i dødeligheten for nye årskull og forutsetningsvis gjøre at dødelighetsrisikoen permanent blir betydelig redusert.

Med tanke på de utfordringer som ligger i det foreliggende forslaget om delingstall og utvikling av pensjonsbeholdning, kunne man tenke seg et system der man anvender et eksplisitt dynamisk dødelighetsgrunnlag både i opptjeningstiden og i utbetalingstiden. Behovet for en særskilt premie for levealdersrisiko i utbetalingstiden vil da bortfalle.

Anvendelse av et slikt gjennomgående beregningsgrunnlag vil innebære kjønnsdifferensierte premier, slik at kjønn som faktor inngår ved håndtering av pensjonsinnretningens biometriske risiko.

Selv om innføring av dynamikk i beregningsgrunnlaget vil redusere pensjonsinnretningens biometriske risiko i forhold til risikoen under den teknikken som hittil har vært benyttet, vil innretningene likevel ha høyere risiko enn den som følger av lovutkastet, i og med at innretningen i alle fall vil være forpliktet til å tilføre dødelighetsarv etter grunnlaget, uavhengig av dødsrisikoresultat.

Modell 4 *Modifisert bruk av dynamisk dødelighetsgrunnlag*

- På uttakstidspunktet for pensjon benyttes forventet gjenstående levetid etter et dynamisk, kjønnsdifferensiert beregningsgrunnlag til erstatning for "delingstall".
- For å oppnå kjønnsnøytrale pensjonsytelser (jf. "kollegaeffekten" nevnt i underpunkt 5.1), må det innbetales kjønnsdifferensierte premieinnskudd. Dette vil ha en lovfestet parallell i innskuddspensjonsloven, hvor § 5-3 annet ledd anviser at det skal fastsettes høyere innskudd for kvinner enn for menn, slik at den årlige pensjon innskuddene ventes å gi er uavhengig av medlemmets kjønn.
- Prinsipielt bør påslaget være degressivt ut fra alder. En vil imidlertid få en god tilnærming ved å benytte et vektet gjennomsnitt, hvor utvikling i pensjonsbeholdning også hensyntas. Med nytt dødelighetsgrunnlag og 0 prosent-garanti vil påslaget (for kvinner) ligge på ca. 17 prosent. Det er det samme som at premien for menn ligger ca. 15 prosent lavere enn for kvinner som følge av kortere forventet levetid. Selv om (korrekt) påslagsprosent som nevnt er en funksjon av alder, og dessuten prinsipielt påvirkes av lønnsutvikling og pensjonsregulering gjennom opptjenings-tiden, viser foreløpige beregninger at faktoren er rimelig robust med hensyn til dette.
- Den faktiske dødelighetsarven i opptjeningsperioden tilføres medlemmenes pensjonsbeholdninger, men dødssannsynlighetene i det meldte, dynamiske dødelighetsgrunnlaget skal benyttes som fordelingsnøkkel.

På samme måte som i innskuddspensjonsloven § 5-3, må det tas stilling hvordan premieinnskuddspåslaget, eventuelt premieinnskuddsreduksjonen, skal relateres til de maksimale innskuddsgrensene for de respektive modellene. Finanstilsynet tar ikke stilling til dette spørsmålet.

Modell 4 ivaretar flere sentrale hensyn knyttet til håndtering av biometrisk risiko:

- Pensjonsinnretningene vil ha en lavere biometrisk risiko enn det som følger av lovutkastet (som følge av at modellen bruker antagelser om statistisk forventet gjenstående levetid ved fastsettelse av pensjonsytelsen på uttakstidspunktet, jf. underpunkt 5.2 første strekpunkt og 5.3 tredje strekpunkt).
- Bortfall av behovet for justeringsfaktorer.
- Forsikringsmessige avsetninger knyttet til pensjonskontrakten står i forhold til pensjonsinnretningens kontraktsmessige forsikringsrisiko.
- Modellen er i samsvar med forsikringsvirksomhetslovens bestemmelser om håndtering av forsikringsrisiko. Det vil også være mulighet for å kunne oppbevare pensjonsbeholdningen etter prinsippene i loven dersom levealderetrisikoen viser seg å bli enda større enn antatt.

Etter Finanstilsynets vurdering er, som nevnt foran, modell 4 den klart beste for å ivareta utfordringene knyttet til håndtering av biometrisk risiko.

5.4 Hvordan kapital og pensjonsytelser skal behandles i utbetalingsperioden

Når det gjelder behandling av kapital og pensjonsytelser i utbetalingsperioden må etter Finanstilsynets oppfatning følgende momenter tillegges avgjørende vekt:

- Pensjonsinnretningene driver i utbetalingsperioden pensjonsforsikringsvirksomhet etter konsesjoner forankret i lov om forsikringsvirksomhet. Loven om kollektiv tjenstepensjonsforsikring bør derfor ikke ha bestemmelser som ikke er i samsvar med forsikringsvirksomhetsloven.
- Overskudd som genereres av forsikringsvirksomheten, dvs. som følger av avkastning høyere enn 0 prosent og positivt dødsrisikoresultat målt etter anvendt beregningsgrunnlag, skal anvendes i samsvar med forsikringsvirksomhetsloven § 9-9 (Tilordning av avkastning, overskudd) og § 9-10 (Overskudd på risikoresultat), jf. § 9-11 (Styrking av premiereserve). Pensjonsinnretningen står risikoen for underskudd.
- Når overskudd konverteres til pensjonstillegg, skal disse sikres ved at årets overskudd anvendes som engangspremie for pensjonstillegget, på samme måte som beskrevet i foretakspensjonsloven § 5-10.

Det bør legges vesentlig vekt på at bestemmelsene knyttet til håndtering av pensjonskapital og pensjonsytelser i utbetalingstiden gjøres presise, og at reguleringen ikke bryter med forsikringsvirksomhetsloven og allmenngyldige forsikringsprinsipper for øvrig.

Finanstilsynet konstaterer at modernisert folketrygd – kjennetegnet av opparbeidelse av pensjonsbeholdning og fastsettelse av endelig pensjonsytelse på uttakstidspunktet – har virket som modell for "Kollektiv tjenstepensjonsforsikring".

Innenfor livsforsikringskonsesjonert virksomhet vil dermed kollektiv tjenstepensjonsforsikring forutsetningsvis bære risiko tilsvarende ytelsespensjon i utbetalingsperioden. I utbetalingsperioden kjennetegnes ytelsesbasert pensjonsforsikring av at initialpensjonen på uttakstidspunktet ikke skal kunne reduseres (med mindre det er inngått avtale om individuelt investeringsvalg). En forutsetning for å oppnå dette er at pensjonene og risikoen knyttet til dem skal være fullfinansiert på utbetalingstidspunktet. Dette innebærer at:

- Kostnader for administrasjon og forvaltning av pensjonsordningen i utbetalingstiden i grunnmodellen (§ 4-14) bør dekkes av foretaket, som i standardmodellen (§ 4-11). Hvis ikke vil pensjonsytelsen kunne angripes (§ 4-14 annet ledd avslutningsvis).
- Administrasjonsreserve bør knyttes til pensjonsbevis også etter grunnmodellen, på samme måte som i standardmodellen (lovutkastet § 6-2). Hvis ikke vil pensjonsytelsen i pensjonsbeviset kunne angripes (lovutkastet § 6-9 første ledd).
- Premie for avkastningsrisiko i utbetalingstiden kan dekkes som i lovutkastet, dvs. belastes foretaket under standardmodellen og belastes som fradrag i årlig avkastning under grunnmodellen. Et fradrag i avkastningen under et regime med 0 prosent-garanti (eller høyere rentegaranti) reduserer ikke gjeldende pensjon. Premie for avkastningsgaranti skal aldri kunne belastes den årlige pensjonsytelsen. Hvis det ikke er positiv avkastning å trekke denne premien fra, må selskapet fylle opp 0 prosent-garantien. Det er dette det betales premie for. Bestemmelsen i § 4-14 annet ledd om å kunne trekke på den aktuelle pensjonsytelsen må derfor utgå.

Til siste punkt ovenfor skal det for øvrig påpekes at i perioder med negativ avkastning må pensjonsinnretningen yte erstatning tilsvarende det som er nødvendig for å fylle opp 0 prosent-garantien. Dette som en motytelse for de innbetalte risikopremiene. Ved beregning av premie for avkastningsrisiko må således pensjonsinnretningene legge til grunn at premien bare vil bli betalt dersom periodens avkastning er tilstrekkelig til å dekke den. Dette innebærer at pensjonsbeholdningen (under grunnmodellen) ikke kan reduseres i tilfelle avkastningen er utilstrekkelig, noe som ville medført pensjonsreduksjon. Et slikt finansieringsprinsipp har fellestrekk med det som er rådende for finansiering av uførepensjon og premiefritak; nemlig at det bare betales premie for disse risikoytelsene i perioder hvor det ikke er erstatningsutbetaling.

6 Alternative lovbestemmelser om levealdersrisiko mv. i ny lov om kollektiv tjenstepensjonsforsikring

Bestemmelser knyttet til levealdersrisiko og dødelighet for menn og kvinner inngår i flere paragrafer i Banklovkommisjonens konsoliderte utkast til lov om kollektiv tjenstepensjonsforsikring (tjenstepensjonsloven). Lovutkastet inngår i NOU 2013: 3 (Pensjonsloven og folketrygdreformen III), avgitt til Finansdepartementet 7. januar 2013. Utredningen er fase III i Banklovkommisjonens arbeid med å tilpasse de private tjenstepensjonslovene til ny folketrygd.

De lovtekniske endringer som må gjøres for å implementere bestemmelser om levealdersrisiko basert på et forsikringsteknisk beregningsgrunnlag, og som samtidig tar hensyn til risikoforskjeller mellom kjønnene og dessuten sikrer at pensjonsutbetalingene ikke reduseres i utbetalingsperioden, synes å være av relativt begrenset omfang. Finanstilsynet har nedenfor markert de endringer i lovutkastet kapitlene 4 og 6 som synes nødvendig for å hensynta de nevnte forhold. En vil likevel ta forbehold om å komme tilbake med forslag til mindre justeringer på et senere tidspunkt ettersom det har vært meget kort tid fra fremleggelsen av NOU 2013: 3 og til avlevering av dette høringsnotatet. Dette er særlig knyttet til administrasjonsreserve i tilknytning til pensjonsbevis fra grunnmodellen.

I tilknytning til flere av paragrafene nedenfor vil Finanstilsynet bemerke (som nevnt foran) at en ikke har tatt stilling til hvordan premiepåslaget, eventuelt premiereduksjonen, skal relateres til de maksimale innskuddsgrensene for de respektive modellene som følge av differensierte premiesatser for menn og kvinner.

Kapittel 4. Alderspensjon

I. Almennelige regler

§ 4-2. Krav til pensjonsplanen

- (1) Pensjonsplanen for pensjonsordningen skal inneholde de bestemmelser som skal gjelde om beregning og innbetaling av årlige premier fra foretaket og om oppbygging av de enkelte medlemmers pensjonsbeholdning, samt om beregning og utbetaling av årlig pensjon. Pensjonsplanen skal være i samsvar med kravene i loven her.
- (2) Pensjonsplanen for pensjonsordningen kan utformes i samsvar med bestemmelsene i avsnitt II (Standardmodell) eller i samsvar med bestemmelsene i avsnitt III (Grunnmodell).
- (3) I pensjonsplanen skal årlig premie fra foretaket være fastsatt som en bestemt prosent av de enkelte medlemmenes lønn i foretaket inntil 12 ganger grunnbeløpet i folketrygden (G). Det kan fastsettes i pensjonsplanen at det for medlemmers lønn mellom 7,1 G og 12 G skal innbetales en tilleggspremie beregnet etter en fastsatt prosent av slik lønn på inntil 18,1 prosent.

- (4) Årlig premie for medlemmene skal være fastsatt til en høyere prosentsats for kvinner enn for menn, slik at den årlige pensjon premiene ventes å gi er uavhengig av medlemmenes kjønn.
- (5) Årlig premie for medlem i deltidsstilling skal utgjøre en forholdsmessig del av det premien ville vært dersom medlemmet hadde fulltidsstilling.

II. Standardmodell

§ 4-6. Årlig pensjonsopptjening. Pensjonsbeholdningen

- (1) Pensjonsbeholdningen for det enkelte medlem skal tilføres årlig premie for medlemmet i samsvar med pensjonsplanen etter hvert som årets premie innbetales av foretaket. Dersom det er fastsatt i pensjonsplanen, kan foretaket i et bestemt år tilføre pensjonsbeholdningen inntil 2 prosent av årets lønn som tillegg til årets premie etter pensjonsplanen.
- (2) Pensjonsinnretningen skal hvert år tilføre pensjonsbeholdningen for de enkelte medlemmer en forholdsmessig del av de midler som frigjøres i pensjonsinnretningen ved bortfall av pensjonsforpliktelser overfor medlemmer, som før uttak av pensjon er død i løpet av året. Som grunnlag for fordelingen benyttes det beregningsgrunnlaget som er meldt til Finanstilsynet.
- (3) Utbetaling i henhold til forsikring som gir et medlem rett til premiefritak ved uførhet etter § 2-1 annet ledd, skal tilføres pensjonsbeholdningen.
- (4) Reguleringspremie for regulering av pensjonsbeholdningen i henhold til reglene i §§ 4-8 eller 4-9 skal årlig tilføres pensjonsbeholdning.
- (5) Pensjonsbeholdningen for det enkelte medlem tilsvarer summen av de midler som til enhver tid er tilført beholdningen. Dette gjelder selv om pensjonsinnretningen og foretaket har inngått avtale etter § 5-6 om at pensjonsordningens midler skal forvaltes som egen investeringsportefølje med rett til investeringsvalg for foretaket.

§ 4-11. Årlige kostnader og risikopremier

- (1) Kostnader for administrasjon og forvaltning av pensjonsordningen skal årlig dekkes av foretaket som tillegg til årlige premier til alderspensjon. Det samme gjelder årlig premie for premiefritak ved uførhet etter § 2-1 annet ledd samt årlig vederlag for avkastningsrisiko etter § 2-3 annet ledd.
- (2) ~~Bestemmelsen i første ledd gjelder også dekning av:~~
  - a. ~~årlig vederlag for avkastningsrisiko etter § 2-3 annet ledd knyttet til pensjonsbeholdningen før uttak av pensjon,~~
  - b. ~~årlig vederlag for avkastningsrisiko og premie for levealdersrisiko i utbetalingsperioden.~~

III. Grunnmodell

§ 4-12. Årlig pensjonsopptjening. Pensjonsbeholdningen

- (1) Pensjonsbeholdningen for det enkelte medlem skal tilføres årlig premie for medlemmet i samsvar med pensjonsplanen etter hvert som årets premie innbetales av foretaket. Dersom det er fastsatt i pensjonsplanen, kan foretaket i et bestemt år tilføre pensjonsbeholdningen inntil 2 prosent av årets lønn som tillegg til årets premie etter pensjonsplanen.
- (2) Pensjonsinnretningen skal hvert år tilføre pensjonsbeholdning for de enkelte medlemmer en forholdsmessig del av midlene som frigjøres i pensjonsinnretningen ved bortfall av pensjonsforpliktelser overfor medlemmer som før uttak av pensjon er død i løpet av året. Som grunnlag for fordelingen benyttes det beregningsgrunnlaget som er meldt til Finanstilsynet.

- (3) Den avkastning som oppnås ved pensjonsinnretningens forvaltning av midlene i pensjonsbeholdningen i opptjeningstiden, skal årlig tilføres pensjonsbeholdningen.
- (4) Utbetaling i henhold til forsikring som gir et medlem rett til premiefritak ved uførhet etter § 2-1 annet ledd, skal tilføres pensjonsbeholdningen.
- (5) Pensjonsbeholdningen for det enkelte medlem tilsvarer summen av de midler som til enhver tid er tilført beholdningen med mindre pensjonsbeholdningen forvaltes som egen investeringsportefølje etter reglene i § 5-5.

§ 4-14. Årlige kostnader og risikopremier

- (1) Kostnader for administrasjon og forvaltning av pensjonsordningen skal årlig dekkes av foretaket som et årlig kostnadstillegg til premier til alderspensjon, herunder årlig premie for premiefritak ved uførhet etter § 2-1 annet ledd og årlig vederlag for avkastningsrisiko etter § 2-3 annet ledd knyttet til pensjonsbeholdningen før uttak av pensjon.
- (2) Årlig vederlag for avkastningsrisiko, ~~premie for levealdersrisiko~~ og kostnader for administrasjon og forvaltning i utbetalingsperioden, skal dekkes ved belastning av administrasjonsreserven og dernest ved et fradrag i årlig avkastning av pensjonsbeholdningen, skal dekkes ved et fradrag i årlig avkastning av pensjonsbeholdningen i utbetalingsperioden eller om nødvendig i den årlige pensjonsytelse som skal utbetales.

IV. Uttak av alderspensjon mv.

§ 4-17. Årlig alderspensjon. Levealdersjustering

- (1) Årlig alderspensjon beregnes på grunnlag av medlemmets pensjonsbeholdning og forventet levetid på uttakstidspunktet. Ved uttak av pensjon skal en forholdsmessig del av reguleringsfondet på dette tidspunkt tilføres medlemmets pensjonsbeholdning, jf. § 4-7 tredje ledd.
- (2) Ved uttak av pensjon legges til grunn at et medlems medlemmets forventede gjenstående levetid ~~utgjør et antall år beregnet etter reglene om levealdersjustering og nøytralt uttak i tredje ledd. ut fra det forsikringstekniske beregningsgrunnlaget. Alderspensjonen skal være nøytral i forhold til medlemmets uttaksalder ved at forskjeller i forventet gjenstående levetid ved ulike uttaksaldere legges til grunn ved beregningen. Årlig pensjonsytelse beregnes slik at forventet nåverdi av den enkeltes samlede pensjonsutbetalinger er uavhengig av uttaksalderen.~~ Årlig pensjonsytelse beregnes ut fra forventet gjenstående levetid i den måned uttaket av alderspensjon foretas.
- (3) ~~Et medlems alderspensjon levealdersjusteres ut fra endringer i de forsikredes forventede gjenstående levetid beregnet for hvert årskull ut fra den statistikk for gjennomsnittlig dødelighet for menn og kvinner som benyttes av pensjonsinnretningene på uttakstidspunktet. Alderspensjonen skal være nøytral i forhold til medlemmets uttaksalder ved at forskjeller i forventet gjenstående levetid ved ulike uttaksaldere innen hvert årskull legges til grunn ved beregningen. Årlig pensjonsytelse beregnes slik at forventet nåverdi av den enkeltes samlede pensjonsutbetalinger er uavhengig av uttaksalderen. Regler om diskonteringsrente kan fastsettes av departementet.~~
- (4) ~~Pensjonsinnretningen bærer risikoen for avvik mellom forventet og faktisk utbetalingsperiode, herunder endring i levealder i utbetalingsperioden. Årlig premie for avkastningsrisiko og levealdersrisiko i utbetalingsperioden, dekkes årlig etter reglene i §§ 4-11 annet ledd eller 4-14 annet ledd.~~

- ~~(5) Pensjonsinnretning som har levealdersrisiko i sin portefølje som avviker fra det som følger av annet og tredje ledd, kan ta hensyn til dette ved beregning av årlig premie for levealdersrisiko som nevnt i §§ 4-11 og 4-14. Departementet kan fastsette nærmere regler om beregningen.~~

§ 4-20. Årlig avkastning. Regulering av pensjoner

- (1) Den årlige avkastning som i utbetalingsperioden oppnås ved pensjonsinnretningens forvaltning av midlene i pensjonsbeholdningen til enhver tid, skal benyttes til pensjonsregulering etter reglene i paragrafen her.
- (2) Det kan fastsettes i pensjonsplanen at pensjoner under utbetaling skal reguleres årlig i samsvar med alminnelig lønnsvekst og fratrekkes deretter 0,75 prosent, eller i samsvar helt eller delvis med endring av grunnbeløpet i folketrygden. Årlig pensjonsreguleringspremie dekkes av årets avkastning av midlene i pensjonsbeholdningene til de medlemmer som har tatt pensjon. Årlig avkastning som overstiger årets pensjonsreguleringspremie skal tilføres pensjonsordningens pensjonsreguleringsfond. Dersom årlig reguleringspremier ikke kan dekkes av årets avkastning eller ved overføring av midler i pensjonsreguleringsfondet, skal udekket del av pensjonsreguleringspremien dekkes av foretaket.
- (3) Dersom regelverket ikke inneholder bestemmelse som nevnt i annet ledd, skal årlig avkastning av midlene i det enkelte medlems pensjonsbeholdning i utbetalingsperioden ~~anvendes~~ ~~utbetales~~ som engangspremie for tillegg til medlemmets pensjonsytelse i de påfølgende år. Når annet ikke er avtalt mellom medlemmet og pensjonsinnretningen, skal avkastning som vil gi tillegg til pensjonsytelsen på mer enn en regulering av pensjonsytelse i samsvar med alminnelig lønnsvekst, deretter fratrukket 0,75 prosent, tilføres medlemmets pensjonsbeholdning og benyttes til tilsvarende tillegg til pensjoner som vil bli utbetalt i de etterfølgende år.
- (4) Ved gradert uttak av pensjon foretas forholdsmessig utbetaling etter tredje ledd.
- (5) Bestemmelsene i paragrafen her gjelder ikke når det avtalt at midlene i pensjonsbeholdningen skal forvaltes i utbetalingsperioden i en egen investeringsportefølje med investeringsvalg etter reglene i § 5-5 fjerde ledd fjerde punktum.

V. Pensjonsordning med tidsavgrenset alderspensjon

§ 4-23. Tidsavgrenset utbetalingsperiode

- (1) Det kan fastsettes i pensjonsplanen at alderspensjonen skal opphøre ved fylte 80 år eller senere, men ikke i noe tilfelle før alderspensjon har vært utbetalt minst i 10 år. Tidsavgrenset alderspensjon kan kreves omdannet til alderspensjon som skal ytes så lenge medlemmet lever.
- (2) Ved uttak av pensjon beregnes årlig pensjonsytelse ut fra pensjonsbeholdningen og forventet utbetalingsperiode på uttakstidspunktet etter reglene i § 4-17 ~~annet og tredje~~ ledd. Utbetalingstiden kan settes ned til det antall hele år som er nødvendig for at samlet årlig alderspensjon utgjør om lag 30 prosent av folketrygdens grunnbeløp, jf. § 4-21 annet ledd. For øvrig gjelder reglene i § 4-17 fjerde og femte ledd tilsvarende.
- (3) Ved endret uttaksgrad skal pensjonsytelsen beregnes på nytt ut fra medlemmets samlede pensjonsbeholdning og forventet utbetalingsperiode på endringstidspunktet. Tilsvarende gjelder ved omdanning til alderspensjon som skal ytes så lenge medlemmet lever.

VI. Tilskudd fra arbeidstakerne

§ 4-24. Alminnelige regler

- (1) Ved avtale mellom foretaket og et flertall av medlemmene i pensjonsordningen på minst to tredeler eller fagforeninger som representerer minst to tredeler av medlemmene, kan det fastsettes at medlemmene selv skal innbetale en årlig innskuddspremie til pensjonsordningen. Avtalen skal inneholde bestemmelser om reservasjonsrett. Skal et medlem ha adgang til å reservere seg mot å delta i tilskuddordningen, skal vilkårene for reservasjonsretten fastsettes i avtalen. Minst to tredeler av arbeidstakerne må bli med i ordningen.
- (2) Avtalen skal fastsette årlig innskuddspremie fra medlemmene som en bestemt prosent av det enkelte medlems lønn inntil 12 G, samt angi hvordan innskuddspremier fra medlemmene skal innbetales. Den årlige innskuddspremie i prosent av lønn kan ikke settes høyere enn halvparten av lovens grenser for årlig premie for alderspensjon i §§ 4-10 og 4-13 for lønn inntil 12 G. Samlet årlig innskuddspremie for hvert medlem skal ikke overstige de grenser for årlig premie for alderspensjon som følger av § 4-10 eller 4-13.
- (3) Årets innskuddspremie fra et medlem skal tilføres medlemmets pensjonsbeholdning etter hvert som tilskudd blir innbetalt. Det kan avtales at inntil en forholdsmessig del av de premier og kostnader som foretaket skal dekke etter §§ 4-11 eller 4-14 første ledd, skal dekkes av de medlemmer som omfattes av tilskuddsordningen og ved fradrag i årlig avkastning av pensjonsbeholdningen eller om nødvendig ved fradrag i pensjonsbeholdningen eller i årlig pensjonsytelse.
- (4) De bestemmelser som etter avtalen skal gjelde for arbeidstakernes tilskuddordning, skal inntas i pensjonsplanen for pensjonsordningen. Arbeidstakere som ansettes etter etablering av tilskuddsordningen skal være med i ordningen.

Kapittel 6. Opphør av medlemskap. Pensjonsbevis

I. Alminnelige regler

§ 6-4. Forsikringsforholdet etter pensjonsbevis. Kontoinformasjon

- (1) Pensjonsbeviset utgjør et eget rettsforhold mellom den som har mottatt pensjonsbeviset og pensjonsinnretningen som har utstedt det. Midlene knyttet til et pensjonsbevis kan overføres til annen pensjonsinnretning som nevnt i § 1-1 annet ledd, etter reglene i forsikringsloven kapittel 11.
- (2) Fortsettelsesforsikring som nevnt i forsikringsavtaleloven § 19-7 skal tegnes på samme vilkår som pensjonsbeviset. Årlig premie kan likevel ikke overstige det beløp, justert etter alminnelig lønnsvekst, som ble innbetalt til pensjonsbeholdningen siste år arbeidstakeren var medlem av pensjonsordningen.
- (3) Pensjonsinnretningen skal hvert år gi innehavere av pensjonsbevis opplysning om pensjonsbeholdningen som minst angir:
  - a. pensjonsbeholdningen ved årets utgang, samt midler tilført pensjonsbeholdningen i løpet av året som avkastning, dødelighetsarv og premie etter annet ledd,
  - b. pensjonsytelse utbetalt i løpet av året,
  - c. risikopremier og andre kostnader belastet pensjonsbeholdningen eller pensjonsytelsen,
  - d. ved forvaltning av pensjonsbeholdningen i egen investeringsportefølje, tap som er belastet investeringsporteføljen.
- (4) Kongen kan fastsette nærmere regler om hvilken informasjon som skal gis fra pensjonsinnretningen etter tredje ledd, herunder regler om kontoutskrift.